

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

VYUŽITÍ VZTAHU ČLOVĚKA K PŘÍRODĚ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Vedoucí práce: Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D.

Autor práce: Mgr. Markéta Malíková
Studijní obor: sociálně charitativní práce
Ročník: třetí

2016

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

23. března 2016

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Dr. Ing. Aloisi Křišťanovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Děkuji za poskytnutí rozhovoru panu Jiřímu Netíkovi, panu Karlu Klewarovi a paní Šárce Vodičkové.

Obsah

Úvod	5
1 Vymezení některých pojmů	7
2 Antropologické a teologické základy vztahu člověka k přírodě	9
2.1 Historický vývoj vztahu člověka a přírody	9
2.2 Krize venkova?	10
2.3 Proměny nejen terapeutického využití přírody	12
2.4 Teologický pohled na postavení člověka v přírodě	13
3 Možnosti využití vztahu člověka a přírody v sociální práci	16
3.1 Zooterapie	17
3.1.1 Historie	17
3.1.2 Zooterapie v praxi	18
3.1.3 Oblasti a metody zooterapie	20
3.1.4 Oblasti zooterapie podle druhu využívaných zvířat	21
3.2 Zahradní terapie	23
3.3 Sociální zemědělství	25
3.3.1 Definice a vývoj sociálního zemědělství	25
3.3.2 Sociální zemědělství v praxi	26
4 Vybrané příklady využívání vztahu člověka k přírodě v sociální práci	29
4.1 Canisterapie z pohledu dobrovolníka - canisterapeuta	29
4.2 Hiporehabilitace z pohledu fyzioterapeuta	31
4.3 Dvůr Čihovice	31
Exkurz	33
Závěr	35
Seznam použitých zdrojů	37
Tištěné zdroje	37
Internetové zdroje	39
Rozhovory	42
Použité zkratky	43

Úvod

V této práci si všímám zájmu nejrůznějších kruhů společnosti, snad mohu říci společnosti samotné, který se objevuje koncem 20. století a zdá se, že stále vzrůstá. Jde o pozornost obrácenou k přírodě, ožívování tradic. Hledáme kořeny, moudrosti předků, znovunalezení souladu s přírodou, to, co bylo odloženo s nástupem industrializace a víry ve všemocnost vědy a techniky. Sociální práce rozhodně nestojí stranou těchto trendů. Stále přibývá sociálních organizací využívajících ve své činnosti spolupráce zvířat a rostlin. Rozhodla jsem se zde popsat činnosti v sociální oblasti, které alespoň s některými prvky přírody systematicky pracují.

Co vede odborníky ze sociální oblasti k obracení pohledu k přírodě? Jaký potenciál v sobě může příroda skrývat? To jsou otázky, které mne vedly k výběru tématu práce. Nicméně ambice této práce tak vysoko nesahají. Jde spíše o představení oblastí, kde interakce člověka s přírodou přispívají k pomoci v rámci sociální práce. Krátký exkurz do historie a nastínění teologického pohledu na vztah člověka a přírody se pokouší odkrýt základy, možná i naznačit důsledky této prastaré vazby. Skrovné příklady z praxe mají zprostředkovat pohled lidí, kteří působení přírody v rámci poskytování sociální pomoci využívají. Jsou jakousi reflexí těchto odborníků na spolupráci s přírodou. Práce tedy rozhodně není vyčerpávajícím pojednáním ani výzkumem. Daleko spíše je prvním krokem do světa spolupráce přírody se sociální prací. Krokem, ve kterém hledám orientační body, na základě kterých by bylo možné, porozumět tomuto prostoru pro spolupráci přírody se sociální prací a podkrýt možnosti, které nabízí.

Cílem práce je popsat některé aspekty vztahu člověka k přírodě, které lze využít v sociální práci. K dosažení tohoto cíle považuji za potřebné nejdříve zpracovat antropologické a teologické základy tohoto vztahu. Dále popsat možnosti využívání vztahu člověka k přírodě v sociální práci a v posledním bodě pojednat o některých konkrétních příkladech využívání tohoto vztahu v sociální práci v Jihočeském kraji.

Antropologické základy vztahu člověka k přírodě jsem hledala především v průběhu evoluce a vývoji způsobu života lidské společnosti v kontextu jeho vztahu k přírodě, jejího využívání k terapii apod. Teologický pohled na vztah člověka a přírody zprostředkovává *Písmo svaté, Bible*, jako jeden z pramenů církve. Současně se však také opírám o poznatky současného papeže Františka shrnuté v *encyklice Laudato si'*. V rámci historického vývoje se dotýkám i psychologických aspektů vztahu člověka a přírody. V průběhu popisu proměny evropského venkova v 19. a 20. století si všímám sociálních dopadů tohoto procesu. Sledování historického vývoje soužití člověka s přírodou přirozeně vede k současnosti.

Při popisu dnes využívaných interakcí člověka s přírodou v sociální práci uvádím jejich historické prameny, popisují jednotlivé formy jejich poskytování v České republice, ale stranou zájmu nezůstává ani evropský kontext. Možnosti využití těchto interakcí naznačují jak jejich prameny, tak i výpovědi jejich přímých účastníků uváděné v poslední části práce. Využití tohoto potenciálu se však odvíjí od legislativních podkladů, opory ve vědeckých podkladech, vypracování metodik, předsudků společnosti, ale i lékařů apod.

Představení konkrétních organizací, osob využívající ve své činnosti vztah člověka a přírody je jejich reflexí, na kolik teorie v předchozí kapitole odpovídají zkušenostem tázaných. Převážně se jedná o strukturované rozhovory zaměřené na sdělení zkušeností, tužeb a vizí jednotlivých představitelů. Současně slouží tyto rozhovory pro dokreslení poznatků uvedených v předchozích kapitolách.

Práce je členěna do čtyř kapitol s tím, že první vymezuje pojmy. Druhá se věnuje pramenům a historii, naopak poslední dvě kapitoly se zabývají současností a praxí. V první a druhé kapitole krátce představují možné prameny zájmu o využívání působení přírody spolu s poukázáním na historický vývoj takové činnosti. Všímám si především antropologických a teologických východisek vztahu člověka a přírody. Pozornost věnuji i době ne příliš vzdálené, 19. a zvláště 20. století, se zaměřením na zásadní proměny zemědělství a s tím související změny života na venkově.

Ve třetí kapitole představují tři druhy terapií, oblastí, které jsou využívány v rámci sociální práce. Dosud zřejmě nejznámější a nejrozšířenější je zooterapie, proto je jí také věnována větší část této kapitoly. Stále častěji se však můžeme setkat i v naší zemi s dalšími možnostmi, zahradní terapií a sociálním zemědělstvím. Přes snahu odborníků i nejrůznějších organizací není dosud ujednocena jejich terminologie, chybí přesnější vymezení problematiky. V českém prostředí si své místo teprve hledají. Snáze se s nimi setkáme prostřednictvím využívání alespoň jejich dílčích prvků v praxi než v pojednání odborných publikací. Nedostatek odborných zdrojů je také jednou z příčin, proč jejich představení není věnován větší prostor.

Čtvrtá kapitola vstupuje do světa praxe. Snažím se v ní zprostředkovat setkání s přímými aktéry, kteří svým klientům interakci s přírodou umožňují či poskytují. Původním záměrem bylo navštívit větší počet různých sociálních organizací v rámci Jihočeského kraje, bez ohledu na to zda působení přírody ve své činnosti plánovaně uplatňují či nikoli. Vzhledem k rozsahu bakalářské práce a možnostem sladění provozních podmínek organizací s vlastní kapacitou toto nebylo realizovatelné. Rozhodla jsem se proto využít příležitosti svého okolí i vlastních kontaktů a oslovit čtyři zástupce. Tento vzorek je tedy výrazně ovlivněn možnostmi a okolím autorky práce, stejně jako ochotou a vstřícností oslovených. Kde to bylo uskutečnitelné a žádoucí, snažila jsem se tento pohled doplnit o informace ze života různých organizací, dostupné na jejich internetových stránkách.

Jak již bylo zmíněno, mezi teologické zdroje patří Bible a *encyklika papeže Františka Laudato si'*, v návaznosti na další církevní dokumenty. V oblasti zooterapie výrazně čerpám z *M. Velemínského, Z. Nerandžiče, J. Odendaala*, ale i dalších autorů a elektronických zdrojů. Elektronické prameny tvoří podstatnou část celé práce. Je to způsobeno jednak jejich dobrou dostupností, ale také faktickým nedostatkem odborných tištěných publikací věnujících se tomuto tématu.

V rámci zkoumání možných pramenů vzrůstu zájmu o využívání interakcí člověka s přírodou v rámci sociální práce, se opírám o autory z různých oblastí. Z řad sociálních pracovníků je pro mne inspirací kniha *Svět bez ústavů* od *M. Chába*, zajímavé podněty z oblasti sociologie přináší *A. Giddens*, ale i přírodovědec *K. Lorenz*. Pro získání podkladů k sociálnímu zemědělství a zvláště zahradní terapii bylo nezbytné využít zahraničních elektronických odkazů. Poměrně obsáhlým a dobře přehledným zdrojem jsou například stránky americké asociace *American Horticultural Therapy Association* nebo rakouská organizace *Natur im Garten*, na jejichž stránkách je možné nalézt některé odkazy i v Českém jazyce. Dění okolo sociálního zemědělství v České republice prezentuje *Portál sociálního zemědělství* provozovaný spolkem *Pomoc, z.s.* z Týna nad Vltavou. Posledním výrazným pramenem jsou tři rozhovory: s canisterapeutkou, paní Šárkou Vodičkovou, fyzioterapeutem, panem Karlem Klewarem, předsedou a členem rady spolku *Pomoc Týn nad Vltavou*, panem Jiřím Netíkem.

1 Vymezení některých pojmů

Jak bude uvedeno níže, záměrem této práce je zkoumání příležitostí využití vztahu člověka k přírodě v sociální práci ve významu práce s jednotlivcem, jeho prostředím i jejich vzájemnou interakcí. Nezaměřuji se proto předem výlučně na vztah jednotlivce a přírody. V centru zájmu této práce stojí vliv přírody na člověka, jako konkrétního jedince i jím vytvářenou společnost.

Přírodou v tom nejvlastnějším slova smyslu je okolní svět, nepoznamenaný lidským zásahem. S takovým životním prostředím se již takřka nesetkáme. Lidé zanechávají stopy na přírodě již po tisíciletí a některé krajiny, které považujeme za přírodní, jsou ve skutečnosti výrazně ovlivněny lidskou činností (například skaliska s řídkou vegetací na Maltě a v Řecku).¹ V této práci je pod pojmem *příroda* myšlena příroda jako celek i její samostatné dílčí části – rostliny, zvířata, země, slunce, vítr, bez ohledu na to, zda jde o původní, přirozené rostliny, zvířata, krajiny, či ty uměle vyšlechtěné, přetvořené lidmi. Jejich podstatným prvkem je jejich určitá svébytnost. Člověk může mít na jejich růstu a existenci významný podíl, ale svým způsobem je každá rostlina, živočich i krajina jedinečnou entitou. Nejsou plně v jeho moci jako například lidské výrobky. Je otázkou, zda aktivity v rámci sociální práce s jednotlivcem, při kterých je využita přítomnost například pouhého jednoho zvířete mohou reprezentovat jeho vztah k přírodě obecně. Nicméně se zdá, že toto potvrzují zkušenosti uvedené v rámci rozhovorů v poslední kapitole.

Pohled na přírodu v této práci rozhodně nevychází z primárního ekologického zaujetí autorky. Zajímá mne, zda může mít, a jaký vliv může mít vztah, interakce člověka a přírody především na kvalitu jeho života, jeho psychosociální zdraví, kvalitu mezilidských vztahů apod. Pozornost přírodě je věnovaná v rámci sedmnácti cílů udržitelného rozvoje (SDGs), v programu rozvoje na následujících 15 let (2015 – 2030), které oficiálně schválil summit OSN 25. září 2015 v New Yorku v dokumentu *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*.² Vzhledem k tomu, že ekologické problémy vesměs pramení ze samé podstaty způsobu života moderní společnosti,³ nabízí se i otázka, zda a případně jak může pozitivní prožívání vztahu člověka k přírodě ovlivnit jeho sociální chování.⁴ V praxi se můžeme setkat s pojmy *environmentální vzdělávání*, *environmentální problémy* aj. V některých případech bývá toto označení použito jako ekvivalent ke slovu ekologický, nicméně v souvislosti s udržitelností životního prostředí. A. Giddens definuje „*environmentální problémy jako veškeré sociální problémy zahrnující jak společenské vztahy, tak přírodní jevy probíhající mimo člověka. Environmentální problémy lze chápat jako jevy, v nichž se společnost protíná s přírodou.*“⁵ Téma propojení společnosti a přírody není rozhodně neznámé. Naopak se zdá, že nabývá na významu a promítá se do nejrůznějších oblastí (politika, ekonomika, sociologie, zaznívá v církevním prostředí aj.).

Sociální pomoc byla do 19. století poskytována z velké části vlastní rodinou. Výrazná změna nastává v souvislosti s nástupem moderny a industrializace, rostoucími požadavky na zaměstnance, rozpadem dosud tradičních vazeb na rodinu a společenství obce,

¹ Srov. MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*, s. 24.

² *United Nations: Informační centrum OSN v Praze* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/>>.

³ Srov. např. MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*, s. 24.

⁴ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 151-194.

⁵ Tamtéž, s. 979.

sousedů.⁶ V důsledku historického vývoje se sociální práce zaměřuje na dva úkoly. Jednak pomáhat svým klientům, lidem v obtížných životních situacích a na straně druhé je jejím úkolem řešení či prevence sociálních problémů, tedy sociální kontrola.⁷ Tyto protichůdné aspekty se promítají v etických dilematech sociální práce. Toto „*balancování mezi pomocí a kontrolou*“ spolu s nabídkou rozmanitých často multidisciplinárních přístupů vede k různým představám o rolích sociálních pracovníků a sociální práci samotné jak u laické veřejnosti, tak i sociálních pracovníků.⁸

Obecně se za cíl sociální práce považuje zlepšení sociálního fungování jednotlivých lidí, skupin a komunit, provozováním aktivit zaměřených na jejich vztahy: zaměřené na problém; na klienta a jeho potenciál nebo aktivity preventivního charakteru. Podporou sociálního fungování klienta je myšlena „*pomoc při obnově či získávání takových dovedností, informací atp., které klientovi umožní zvládat požadavky prostředí, které jsou nadměrné nebo jinak problematické.*“⁹ Pro sociální práci jsou vždy důležitá dvě východiska: klient a jeho prostředí. „*Někteří autoři vidí cíle sociální práce v udržení a rozvoji komunit prostřednictvím komunitní ekonomiky. Takto koncipovaná sociální práce ... může využít svých zkušeností při vytváření pospolitosti lidí sobě rovných, kteří se budou navzájem chránit v situaci, kdy to modernizovaná společnost už nedokáže.*“¹⁰

Tato práce se věnuje vztahu člověka k přírodě, která je vlastně součástí jeho prostředí. Nebo je naše prostředí, náš životní prostor součástí přírody?¹¹ Zde se zabývám významem vztahu člověka a přírody pro sociální práci v širokém slova smyslu. Termín *sociální práce* používám ve významu definice Americké národní asociace sociálních pracovníků: „*Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomáhání jednotlivcům, skupinám nebo komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.*“¹²

⁶ Srov. CHYTIL, O. Důsledky modernizace pro sociální práci, s. 64-70.

⁷ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 8-10.

JANEBOVÁ, R.; MUSIL, L. Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc, s. 50-60. *Etický kodex sociálních pracovníků ČR z roku 2006* [online]. Dostupné na WWW: <<http://ssprc.xf.cz/code.html>>.

⁸ JANEBOVÁ, R.; MUSIL, L. Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc, s. 50-60.

Srov. MATOUŠEK, O. Prolegomena k teorii sociální práce, s. 15-22.

MUSIL, L. Různorodost pojetí..., s. 60-77.

⁹ NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 21.

¹⁰ CHYTIL, O. Důsledky modernizace pro sociální práci, s. 70.

¹¹ Význam prostředí pro člověka srov. např. CHÁB, M. *Svět bez ústavů*.

NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*.

FRANIŠEK. *Laudato si'*: encyklika...

¹² Uvedena v knize NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, s. 12.

2 Antropologické a teologické základy vztahu člověka k přírodě

2.1 Historický vývoj vztahu člověka a přírody

Dle vědeckých teorií je velmi pravděpodobné, že život na planetě Zemi, tedy i ten lidský vznikl postupným vývojem z neživé hmoty. Tento proces běžně nazýváme *evoluce*. Člověk byl od počátku své existence v neustálém styku a pevném vztahu s přírodou. Závislost člověka na přírodním dění se uvolňovala velmi zvolna spolu s rozvojem jeho duševní činnosti, poznáváním a využíváním přírodních zákonů. Evoluční proces se obvykle dělí do dvou etap: chemické a biologické evoluce. Přičemž tempo tohoto vývoje se jakoby zrychluje.¹³

Více jak před čtyřmi miliardami let se odhaduje vznik organických látek. O něco později před necelými čtyřmi miliardami let se datuje počátek buněčné etapy vývoje živých soustav. Počátek mnohobuněčných živočichů však nebývá datován dříve než před jednou miliardou let. První primáti se objevují před 60 až 70 miliony let. Lidská čeleď Homininae se zřejmě vyskytla před 6 až 7 miliony lety, nicméně o tom, kdo byl prvním zástupcem lidské linie, se vedou obsáhlé diskuze. Je samozřejmé, že historický vývoj živočišné říše probíhal v souladu s celkovým vývojem života na planetě Zemi. Každý nový organismus této říše byl svázan s organismy ostatními, ať už mu poskytovaly potravu, úkryt, místo pro rozmnožování či kyslík v ovzduší.¹⁴

Co je myšleno tvrzením *postupného uvolňování závislosti člověka na přírodním dění*? Člověk je součástí ekologického systému. Nicméně jeho úzké sepětí s přírodou dnes známe jen z historie a vyprávění starších generací. K zimním radovánkám nám slouží umělý led a sníh, naopak koupání si užíváme v krytých bazénech po celý rok. Čerstvé ovoce a zelenina je v supermarketech také k dostání denně. Pracovní doba nepodléhá ani ročnímu období ani denní resp. noční době. Člověk dnes žije z přírody stejně jako dříve, ale chléb, který jeho předkové sami „dobývali“ ze země, dnes za něj přichystají jiní. Jiní lidé, které nezná, nevidí a snad proto ani nevnímá. Nepříznivé počasí ho mnoho netrápí. Nemá strach z nedostatku úrody, ale ze zdražení čehokoliv. Závislost na přírodě člověk nemůže zrušit, ale může ji ovlivnit. To, co se tedy nejvíce mění je jeho vztah k přírodě, vnímání přírody, jeho postoj. Pozice člověka zůstává stejná – součást planety Země.¹⁵

Podle A. Giddense jistou kontinuitu se vzdálenou minulostí poskytují například velké náboženské systémy jako křesťanství i Islám. Na sociální změně se podle něho podílí obecně tři faktory: kulturní, fyzické a politické. Říká, že za současným vývojem stojí rozvoj vědy a sekularizace, komunikační prostředky. Fyzické faktory nahradily ekonomické, které jsou ovlivněny vědou a technologií, stejně jako politický vývoj. Velký význam v oblasti politiky má i vojenská síla a důsledky válek.¹⁶

¹³ Na rychlost změn, které jsou následkem lidské činnosti, upozorňuje i papež František v encyklice *Laudato si'* v první kapitole.

¹⁴ Srov. DOSTÁL, P. *Historický vývoj organismů*, s. 5-7,51-53,90,105. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 111-119.

¹⁵ Srov. např. NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 16. FRANTIŠEK. *Laudato si': encyklika...*

LORENZ, K. Z. *Osm smrtelných hříchů*, s. 21-22.

¹⁶ GIDDENS, A. *Sociologie*, s 121.

2.2 Krize venkova?

Způsob venkovského života se vždy odlišoval od městského. Téměř ve všech rozvinutějších společnostech postupně venkovské obyvatelstvo ztrácelo sociální status a prestiž. „*Přírodní čas nelze zrychlit a tato pomalost je vnímána ve světě zrychlujících se akcí a reakcí jako nedostatečnost, hloupost a nemodernost. V tom tkví i jeden z paradoxů moderní doby – touha po klidu přírody a neschopnost i nechuť podřídit se jejím pravidlům.*“¹⁷ Mezi znaky průmyslové společnosti patří zaměstnanost obyvatelstva mimo zemědělství a vyšší stupeň urbanizace. Lidé žijí více ve městech, kde nalézají pracovní místa. Hustota obyvatelstva ve městě vede často k větší anonymitě. K. Lorenz vidí v nahuštění mnoha lidí v těsném prostoru tlak na vyčerpání a rozmělnění lidských vztahů, což může nepřímo vést k projevům odlidštění a vyvolávat agresivní chování. Aktuálním jevem je i vyliďňování městských center a růst předměstí.¹⁸

Pokles zájmu o práci v zemědělství vede k závislosti společnosti na zásobování zvenčí. Náš život ovlivňují velkokapacitní organizace či státní úřady. Ve městech potkáváme spíše cizí než známé lidi¹⁹ Dnes jsme součástí mnohem širšího světa, ekonomiky jednotlivých států jsou provázané. Jako lidé sdílíme ve stále větší míře společný osud, mluvíme o procesech globalizace, které dnes patří k nejvýznamnějším sociálním změnám.²⁰

Na vysídlování venkova v České republice se podílelo více faktorů snad již od 2. poloviny 19. století. Tato doba je poznamenána vleklou hospodářskou krizí, která mimo jiné nejtěživěji dopadla na malé rolníky. Tito tehdy tvořili 68,4 % všech hospodářství. Jimi obhospodařovaná půda, ale zabírala pouze 5,65 % z celkové výměry obhospodařované země. Hospodářství malých rolníků zpravidla rodinu neuživila. Půdu obdělávaly ženy a muži hledali práci jinde. Během krize se postupně všechny kategorie rolnictva zadlužovaly, nezřídka jejich usedlosti propadaly v exekuci. Během krize zanikly mnohé cukrovary, škrobárny a jiné zemědělské podniky. To vše se podílelo na migraci, nezřídka i vystěhování do zahraničí, nejčastěji USA. Sociální rozdíly a rozpory se prohloubili v průběhu I. světové války. Po jejím skončení se pozemková reforma stala snadno přitažlivým politickým volebním programem. Zemědělská výroba se odehrávala ve státním, soukromém a družstevním sektoru. Přitom družstva nabývala na významu, neboť pomáhala udržet i hospodářství, která vlastními silami nebyla schopná obstát v konkurenci. Růst postupné modernizace a obrody zemědělství zasáhla bída další války.²¹

Konkrétně v České republice v důsledku hospodaření během II. světové války, spolu s vyčerpáním půdy poklesl výnos hlavních zemědělských plodin a snížil se stav hospodářských zvířat. Náklady v zemědělství převyšovaly zisky z prodeje zemědělských výrobků. Na základě první etapy pozemkové reformy po II. světové válce byla zkonfiskována 1/3 veškeré zemědělské půdy v tehdejší republice. Díky této reformě se podařilo alespoň z části osídlit pohraničí, ale reforma vedla k rozdrobení půdy mezi mnohdy nekvalifikované osoby. To se projevilo poklesem produktivity práce, zdražením výroby a zhoršením zásobovací situace. Přesto zůstal v platnosti systém nuceného výkupu

¹⁷ MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*, s. 5.

¹⁸ Viz. LORENZ, K. *8 smrtelných hříchů*, s. 16.

Srov. také GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 116-117, 197-231.

¹⁹ GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 117.

²⁰ Srov. MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*, s. 31.

Srov. také *Tisková zpráva Evropské komise ze dne 26. června 2013* [online]. Dostupné na WWW: <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-631_cs.htm>.

²¹ Srov. MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*, s. 104-134.

veškerých zemědělských přebytků zavedený za války. Během celkem tří etap pozemkové reformy bylo převedeno 76,6 % půdy do nesoukromého sektoru. V 50. letech 20. století pak následovalo zakládání Jednotných zemědělských družstev – JZD.²² „*Vinou kolektivizace a následnou státní organizací výroby nastalo naprosté odcizení rolníka od půdy a dalšího majetku. Likvidace selského stavu, nejlepších hospodářů a změny v hospodaření zasáhly většinou negativně do života na venkově. Zákazy spolků, poutí, procesí a dalších slavností způsobily ztrátu lidové kultury a tradic, budovaných generacemi předků. To vše mělo vliv také na vztahy lidí ke zvířatům, přírodě i k sobě navzájem.*“²³ „*Kolektivizace změnila i charakter venkovské krajiny, osídlení a zástavby obcí. Měnil se především typ bydlení. Původní zemědělské usedlosti byly rekonstruovány s důrazem na obytnou nikoli hospodářskou funkci. Nově stavěné rodinné domky hospodářské zázemí buď částečně, nebo zcela postrádají.*“²⁴

„*Práce v soukromém hospodářství není jen zaměstnáním, je i způsobem života, který musí akceptovat celá rodina a podřídit se mu.*“²⁵ To, spolu s nedostatkem finančních prostředků, dodavatelsko-odběratelských kontaktů, materiálním zajištěním výroby, nejasností legislativních opatření, rizikem podnikání, absencí vlastních zkušeností, znalostí či naopak vzhledem ke stáří a zdravotnímu stavu odrazovalo od soukromého hospodaření po jeho opětovném umožnění v 90. letech 20. století. Zemědělsky využívaná půda bez využití dotací nepřináší zisk. Není divu, že úbytek orné půdy v České republice stále pokračuje, z 41% orné půdy z celkové výměry v roce 1989 na 37,8 % orné půdy v roce 2014.²⁶ Přitom počet obyvatelstva od roku 1989 do roku 2006 klesal, v současné době opět mírně stoupá, Oproti roku 1989 bylo v České republice v roce 2014 o 176 tisíc obyvatel více a to především díky kladné zahraniční migraci.²⁷

V současné době se s malými rolníky takřka nesetkáme. Od roku 2007 do roku 2010 klesl počet hospodářství na polovinu. Většina vlastníků drobných polností své pozemky pronajímá velkým zemědělským společnostem, které je obhospodařují pomocí výkonné mechanizace.²⁸ Každým rokem u nás dochází k úbytku zemědělské půdy pro výstavbu rodinných domů, ale i velkoskladů, nákupních center, nových komunikací apod. „*Život současné lidské společnosti směřuje k podstatně snazší činnosti, než je každodenní práce v horku, zimě, ... Vlastní produkci od devadesátých let ztrácíme. ... Ve společnosti se objevuje sociální problém – člověk a jeho volný čas.*“²⁹

Venkovské oblasti tvoří více než 77 % území Evropské unie (dále jen EU) a žije v nich přibližně polovina obyvatel EU. Evropskou krajinu po staletí utvářela zemědělská činnost. Zemědělci nejenom zajišťují obživu obyvatelstva, ale také pečují o půdu, krajinu a biologickou rozmanitost. Trh za tyto veřejné služby neplatí. Aby byla zajištěna kvalita

²² Srov. HLADÍK, O. *Justiční statky a zemědělství*, s. 26-39.

KRIST, M. *Hodně potu, občas zlost...*, s. 34-72.

²³ KRIST, M. *Hodně potu, občas zlost...*, s. 89.

²⁴ MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*, s. 151.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 144.

²⁶ Viz *Vybrané ukazatele zemědělství v České republice* [online]. Dostupné na WWW: <https://www.czso.cz/documents/10180/36785880/32018115_0901.pdf/e845905d-275b-4dd5-88df-e3b8da414364?version=1.1>.

²⁷ Srov. *Vybrané demografické údaje v České republice* [online]. Dostupné na WWW: <https://www.czso.cz/documents/10180/33786359/32018115_0101.pdf/22674bba-d272-43c3-b228-6f6af29550cb?version=1.1>.

²⁸ Srov. např. *Agricultural Policy Perspectives Brief. CZECH REPUBLIC AND THE CAP, 10 years of success.* [online]. Dostupné na WWW: <http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/enlargement/cz_en.pdf>.

²⁹ ŠTĚTKA, A. *Selská historie aneb zemědělství v Hostivici*. s. 187-188.

vypěstovaných potravin současně s jejich cenovou dostupností a přiměřenou životní úrovní zemědělců byly zavedena již v roce 1962 společná zemědělská politika EU. V roce 1984 se zemědělské podniky potýkaly s přebytky, nadměrnou produkcí. A tak v roce 1992 přechází EU z podpory trhu na podporu producentů, kteří jsou vedeni k ochraně životního prostředí, zásadám udržitelného rozvoje. Cílem společné zemědělské politiky je mimo produkce potravin i rozvoj venkova, zajištění jeho životaschopnosti. Venkovská společnost tvoří hodnotnou součást evropského dědictví.³⁰ Právě zohlednění diverzifikace příjmů v zemědělství, podpora zaměstnanosti aj. jsou využívány v tzv. sociálním zemědělství. (Více v kapitole věnující se samostatně sociálnímu zemědělství.)

2.3 Proměny nejen terapeutického využití přírody

Příroda nám neposkytuje pouze prostor a potravu. Náš vztah k ní se projevuje i v dalších rovinách. Již před 10 – 60 tisíci lety začal člověk s domestikací zvířat. Přitom archeologické nálezy, jako společné pohřbívání, ukazují, že psi byli například používáni nejen k hlídání, lovení či jako nosiči, ale také k hygienickým a společenským účelům. V historii se setkáváme s uctíváním až zbožštěním některých druhů zvířat. Rostliny bývají využívány nejen pragmaticky, ale odedávna plní i okrasnou funkci.³¹ Papež František mluví o světě, přírodě jako o *našem společném domě*.³²

Prof. Velemínský ve své knize uvádí, že zvířecí pomocníci byli terapeuticky využíváni například již v 8. a 9. století v Belgii k doplňkové léčbě zdravotně postižených. V 19. století v německém Bethelu byla zvířata využívána při léčbě epilepsie.³³ Zahrady a parky byly součástí mnoha klášterů, špitálů a sanatorií. S budováním zahrad se však setkáváme i v dobách dřívějších.

Historické důkazy dnes naznačují, že domestikace zvířat nebyla pouze jednostranným rozhodnutím člověka. Sociálně symbiotický vztah mezi lidmi a zvířaty je možné vysvětlit i jako důsledek dobře rozvinuté potřeby pozornosti. Vývoj současného vztahu mezi člověkem a zvířetem se zřejmě příliš neliší od nejrannějších vazeb člověka a zvířete jako společníka. Jednou z charakteristik života je pohyb spojený s působením na prostředí. Tímto působením může být boj o přežití, ale stejně dobře i kooperace. Organismy ke svému životu potřebují prostředí, ale na tvorbě prostředí se i samy podílejí. Svými aktivitami tvoří své vlastní prostředí. Vývoj lidské osobnosti souvisí s naplňováním jejích potřeb, mezi které patří mimo jiné láska, potřeba vztahu, pozornosti, hledání smyslu v životě.³⁴ Tyto potřeby mu dříve pomáhali naplňovat zvířecí pomocníci, ale i příroda sama, dnes se k nim vracíme například pomocí zooterapií.

V předchozích dobách se i při léčbě fyzických onemocnění používaly psychologické prostředky. Na přelomu 20. a 21. století naopak psychiatrie k léčbě psychických onemocnění používají fyzické prostředky. Postupně se však objevují nové trendy, kdy jsou využívána zvířata jako doplněk k léčbě především s lidmi dlouhodobě sociálně deprivovanými, emocionálně narušenými, drogově závislými, seniory a dětmi. Jedním

³⁰ *Politiky Evropské unie: Zemědělství*. [online]. Dostupné na WWW: <http://ec.europa.eu/agriculture/cap-overview/2014_cs.pdf>.

³¹ Srov. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 27-28. NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 16-17.

³² Viz FRANTIŠEK. *Laudato si': encyklika...*

³³ Srov. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 27-28. Také CHOVANEC, T. *Sociální zemědělství*, s. 6.

³⁴ Viz ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*, s. 40-45.

z úkolů, který zvířata v těchto terapiích plní je naplnění potřeby pozornosti, úlevy od osamocení, napětí a stresu.³⁵

Negativní vliv odcizení se člověka živé přírodě se projevuje nejenom na jeho zdraví, ale i estetickém a etickém úpadku.³⁶ Až do průmyslové revoluce se v zemědělství uplatnilo mnoho lidí s různými schopnostmi a potřebami. Na statku se odehrával bohatý sociální a kulturní život. Vlivem postupné industrializace a posilování institucionální péče v Evropě se osoby se specifickými potřebami přesouvaly do státem zřizovaných často velkokapacitních zařízení.³⁷

O terapeutické využití vztahu mezi člověkem a zvířaty se od 20. století zajímají lékaři, psychologové, psychoterapeuti i gerontologové. Poprvé byla zvířata použita v nemocnicích v USA v roce 1919. Za otce oboru humánně – animální interakce bývá považován Konrád Lorenz (zemřel r. 1989). Jeho současníkem a průkopníkem využívání zvířat v psychoterapii byl psychiatr Boris M. Levinson (zemřel r. 1984). B. Levinson formuloval hypotézu, že zvířata sice nemohou vyléčit, ale působí jako sociální katalyzátor. Roku 1992 vznikla mezinárodní asociace IAHAIO (International Association of Human - Animal Interaction Organisations) zabývající se oblastí výzkumu i praktické aplikace aktivit se zvířaty. Česká republika je jejím členem od r. 1995.³⁸

2.4 Teologický pohled na postavení člověka v přírodě.

Vztahu člověka a přírody jsou věnovány hned první texty Bible. Stejně jako vědecké poznatky potvrzují původ člověka z hmoty Země, jistou nadvládu nad ostatním tvorstvem, ale i prostou sounáležitost s ním.³⁹ Jan Sokol hovoří o dvou paradoxech člověka – je současně pánem tvorstva, prachem a popelem.⁴⁰ Zabýváme-li se vztahem člověka a přírody neměla by nám uniknout myšlenka svobody. Ač *Bible* potvrzuje sepětí člověka s přírodou, jeho život je v první řadě odvislý od vůle Hospodina.⁴¹ Na to upozorňuje i Jan Sokol, když poukazuje na svobodu izraelského národa jako národa kočovníků.⁴² Společenství lidí spoléhajících jeden na druhého – na vzájemné vztahy a především na Boha, který není vázán na žádné místo, ale je uprostřed svého lidu. Vzorem spravedlivého člověka je potulný pastevec Abrahám, skládající svou důvěru v Hospodina.⁴³

Vyprávění o stvoření světa je především odpovědí na otázku po jeho původu a poslání, respektive poslání člověka. Jistě ne bez významu jsou Boží slova „*Bůh viděl, že je to dobré.*“ Alexander Cap říká, že Bůh předem viděl, jaký užitek přinese stvoření člověku. K tomuto *dobrému* stvoření patří i uspořádání času, řád – dne a noci, týdne.⁴⁴

³⁵ ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*, s. 34, 52-54.

³⁶ Srov. LORENZ, K. Z. *Osm smrtelných hřích*, s. 22.

NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 16-17.

FRANTIŠEK. *Laudato si'*: encyklika...

³⁷ CHOVANEC, T. *Sociální zemědělství*, s. 16.

³⁸ Srov. *International Association of Human - Animal Interaction Organisations* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.iahaio.org/new/index.php?display=history>>.

VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 27-28.

ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*, s. 9,51.

³⁹ Viz. Gn 1-3

⁴⁰ SOKOL, J. *Člověk a svět očima Bible: pokus o uvedení do biblické antropologie*, s. 19-22.

⁴¹ Gn 1,26-31

⁴² SOKOL, J. *Člověk a svět očima Bible: pokus o uvedení do biblické antropologie*, s. 32-33.

⁴³ Gn 11,10-25

⁴⁴ Cap, A. *Výklad na knihu Genesis*, s. 18-19.

„Chaos není základ stvoření, je to záležitost až stvořené země. ... Chaos je stav světa, nad nímž nebylo vyřčeno Boží stvořitelské a tak ani vykupitelské slovo; chaos je stav světa bez Boha. A tento chaos se znovu provaluje do světa tam, kde člověk na svého stvořitele nepamatuje.“⁴⁵

Příroda v *Bibli* nestojí proti člověku, úkolem člověka není odpoutání se od přírody či její ovládnutí, ale její správa.⁴⁶ Bůh k člověku často promlouvá skrze přírodu, používá přírodních jevů. Ale to, co člověka zachraňuje, není příroda sama.⁴⁷ Snad bychom mohli říct, že příroda je ve světle *Bible* prostředkem, skrze který se člověk realizuje, místem ve kterém žije, prostředím, které s ním sdílí jeho osud, prostředkem, kterým s ním Bůh promlouvá. Ale i stvořením, které s ním spěje ke spáse.⁴⁸ A. Cap poukazuje na místa v Novém zákoně, která podle něj svědčí o tom, že příroda zná svého Stvořitele.⁴⁹

Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě se vztahu k přírodě dotýká spíše letmo, když konstatuje, že k pravému lidství se dospívá prostřednictvím kultury „*To znamená záměrným rozvíjením hodnot přírody a ducha.*“ Ukazuje na souvislost přírody a kultury a upozorňuje především na rostoucí nadvládu člověka nad přírodou, která však často nevede k lepšímu uspokojování lidských potřeb, ale ke zhoršení postavení slabých a k opovrhování chudými. Upozorňuje, že rostoucí protiklady mohou ohrozit mír.⁵⁰

Stejně tak papež Pavel VI. volá k zodpovědnosti za společný osud vykořisťované přírody.⁵¹ Na to navazuje papež František ve své encyklice *Laudato si'*, když mluví o zemi jako společném domě, objímající matce, která protestuje proti zlu, které jí pácháme, devastaci. Připomíná nám naši sounáležitost se zemí, kterou ničíme.⁵² Spolu s Benediktem XVI. upozorňuje, že jsme součástí přírody a že stav životního prostředí odpovídá kultuře lidského soužití.⁵³ Vyzývá k nápravě škod a ochraně společného domu, přičemž dává za příklad sv. Františka. V jehož životě se pojí péče o přírodu, spravedlnost vůči druhým, nasazení ve společnosti a vnitřní pokoj.⁵⁴ Papež František ve své encyklice dává do souvislosti krizi životního prostředí a krizi sociální. Jde podle něj o jednu krizi sociálně-environmentální, jejímž pramenem je lidské srdce.⁵⁵ Naopak pozornost věnovaná například kráse přírody pomáhá podle papeže Františka vycházet z utilitaristického pragmatismu.⁵⁶ „*Člověk totiž tím více roste, zraje a posvěcuje se, čím více navazuje vztahy a vychází ze sebe, aby žil ve společenství s Bohem, s druhými a se všemi tvory.*“⁵⁷

Srov. BÍČ, M.; a kol. *Výklady ke Starému zákonu*, s. 20-24.

⁴⁵ ŽÁK, V. *Na počátku: Výklad knihy Genesis*, s. 14,35.

⁴⁶ Gn 1, 26-31

FRANIŠEK. *Laudato si': encyklika...*, 65-75

⁴⁷ Např. Gn 6,7-9,17; Ex 3,2-12; Ex 14,15-31; 1 Kr 17-18; Mt 2,2

Srov. FRANIŠEK. *Laudato si': encyklika...*, 12

⁴⁸ Zj 21,1-4

⁴⁹ CAP, A. *Výklad na knihu Genezis*, s. 25.

Mt 8,23-27; 27,51-54; 28,2

⁵⁰ GS 53,63

⁵¹ Pavel VI. *Octogesima adveniens*, 21

⁵² FRANIŠEK. *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*, 1,2

Srov. Gn 3,17

CAP, A. *Výklad na knihu Genezis*, s. 72.

⁵³ FRANIŠEK. *Laudato si': encyklika...*, 6,48

⁵⁴ Tamtéž, 10

⁵⁵ Tamtéž, 91,139,204

⁵⁶ Tamtéž, 215

⁵⁷ Tamtéž, 240

Zahrada bylo místo určené člověku při stvoření, místo chráněné pro člověka a současně zdrojem obživy člověka. Člověk ji měl *obdělávat a střežit*, tato slova vyjadřují i službu levitů a kněží v chrámě. Zahrada byla místem přebývání, setkávání člověka s Bohem, místem rozkoše, která vyplývá z Boží blízkosti. V jejím srdci – centru roste strom života.⁵⁸ Také zvířata byla stvořena kvůli člověku, mají mu dělat společnost. Člověk nad nimi má moc, dává jim jména. Pozorováním Božího díla a vlastní spoluprací na Božím díle, však poznává, svou odlišnost. Poznává, že rovným společenstvím pro člověka je jedině člověk.⁵⁹ Ve chvíli, kdy se člověk odkloní od Boha, ztrácí se i veškerá harmonie mezi lidmi a stvořením. Člověk je ze zahrady vyhnán a země, která mu dávala obživu, radost, je kvůli němu prokleta. Přesto Bůh člověka neopouští, nadále mají být plody země jeho obživou, ale již ne bez námahy a strachu z neúrody. Bůh dává člověku koženou suknicí, aby přikryl jeho vinu, na znamení milosti.⁶⁰

⁵⁸ Gn 2,15-17

Srov. CAP, A. *Výklad na knihu Genesis*, s. 44-45.

ŽÁK, V. *Na počátku: Výklad knihy Genesis*, s. 38-42.

⁵⁹ Gn 2,18-25

Srov. BIČ, M.; a kol. *Výklady ke Starému zákonu*, s. 32-34.

CAP, A. *Výklad na knihu Genesis*, s. 48-49.

ŽÁK, V. *Na počátku: Výklad knihy Genesis*, s. 46-47.

⁶⁰ Gn 3,17; Iz 24,1-12

Srov. BIČ, M.; a kol. *Výklady ke Starému zákonu*, s. 39-40.

CAP, A. *Výklad na knihu Genesis*, s. 68-73.

3 Možnosti využití vztahu člověka a přírody v sociální práci

Jak bylo uvedeno již v předchozí části, soužití člověka se zvířaty, v souladu s přírodou jej provázelo z dob pravěkých. Nicméně v období průmyslové revoluce byly mnohé vazby člověka k přírodě zpřetrhány a jakoby zapomenuty, zastíněny vidinou technického pokroku a rozvoje. Spolu s vystřízlivěním z víry v nekonečné možnosti a schopnosti člověka, se zkušeností světových válek a hrozbou ekologických katastrof se jeho pozornost během 20. století postupně obrací opět více k přírodě.⁶¹

V souladu s dnešní tendencí návratu ke kořenům, hledání původních vazeb, se v sociální oblasti rozvíjí především tři oblasti využívající vazbu člověka k přírodě: zooterapie (někdy též nazývána animoterapie), zahradní terapie a sociální zemědělství. O těchto oblastech bude pojednáno samostatně dále v následujících kapitolách. Proč však sociální práce obrací svou pozornost i směrem k přírodě, jde o pouhý módní trend? Již kapitoly uvedené výše naznačují příležitosti k terapeutickému využití vlivu přírody na člověka. Ale i například v samotných zásadách sociální práce uvedených v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, je uvedeno, že, „*pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování.*“⁶². Jedním z kritérií Standardů sociálních služeb je hledisko, zda „*poskytovatel nenahrazuje běžně dostupné veřejné služby a vytváří příležitosti, aby osoba mohla takové služby využívat. ... Poskytovatel podporuje osoby v kontaktech a vztazích s přirozeným sociálním prostředím;*“⁶³ Přitom přirozeným prostředím je myšlena na prvním místě rodina a sociální vazby k ní, ale i další osoby a také místa, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity.⁶⁴ O tom, jak dalece tuto jednu z ústředních myšlenek/zásad poskytování sociálních služeb naplňují běžná sociální zařízení/ústavy, pojednává kniha M. Chába *Svět bez ústavů*. Jak zde již bylo uvedeno v kapitole věnované venkovu, nemalé procento obyvatelstva žije na venkově, jako svém *přirozeném prostředí*. Tyto oblasti bývají nezdědkou poznamenány vyšší nezaměstnaností, nedostupností služeb, obyvatelé odlehlejších oblastí se snadno ocitají v sociálním vyloučení. V případě omezení vlastní soběstačnosti ať již vlivem stáří, nemoci jsou nuceni se s tímto prostředím a způsobem života rozloučit. Pozornost věnovaná využití přírody v sociální práci, tak může naplnit požadavky na *přirozenost prostředí* pro obyvatele venkova. Současně také může dopřát „luxus“ doteku přírody lidem, kteří vlivem prostředí, ve kterém žijí, nebo ve kterém je o ně pečováno, mají tuto příležitost výrazně omezenou.

⁶¹ Srov. např. ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví : proč, co a jak*. s. 142.

⁶² Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 15. 3. 2016, § 2, odst. 2.

⁶³ Standardy kvality sociální práce 8 a) c)

⁶⁴ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění platném k 15. 3. 2016, § 3 d)

3.1 Zooterapie

3.1.1 Historie

Systematické využití psů k léčbě zdravotně postižených je doloženo již v 8. století ve Franské říši. S prvním využitím zvířat v nemocnici se setkáváme na počátku 20. století v USA. Od roku 1942 zde byli psi nasazováni pro rehabilitaci válečných veteránů. O rozmach nového vědního odvětví se ve 2. polovině 20. století po americkém psychiatrovi B. M. Levinsonovi zaslouhují další odborníci (manželé Corsonovi, Friedmannová). Pořádají se semináře, konference. Na dalších výzkumech vztahu mezi člověkem a zvířaty se koncem 60. let 20. století v USA a Anglii společně podílí lékaři, psychologové, psychoterapeuti a gerontologové. V Evropě bylo roku 1966 založeno rehabilitační centrum pro zdravotně postižené, kde byli mimo jiné součástí léčebného režimu psi a koně. Postupně se připojily další země – Německo, Kanada, Švýcarsko.⁶⁵

Výsledkem vzrůstajícího zájmu o využívání zvířat při terapiích je vznik mezinárodní asociace IAHAIO (International Association of Human - Animal Interaction Organisations)⁶⁶ v roce 1992. Tato organizace se zabývá jak výzkumem, tak vzděláváním a spoluprací s odborníky, politiky i širokou veřejností, to vše na mezinárodní úrovni. Každé tři roky pořádá celosvětovou konferenci.⁶⁷ Existence zastřešujících organizací je významná pro sjednocení metodologie a norem. Pro Evropu je zastřešující společností pro zooterapii ESAAT (European Society for Animal Assisted Therapy), která vznikla při příležitosti 2. Mezinárodního TAT Symposia (Tiere als Therapie – Theorie und Praxis) ve Vídni.⁶⁸ V roce 2011 ESAAT definovala na svém generálním shromáždění ve Vídni definici terapie za pomoci zvířat, jako „*terapii za pomoci zvířat, která zahrnuje vědomě plánované pedagogické, psychologické a sociálně integrační nabídky aktivit se zvířaty, jež jsou určeny především pro děti, mladistvé, dospělé a seniory s kognitivními, psychologickými, sociálně-emocionálními a motorickými omezeními.*“⁶⁹

Iniciátorem a průkopníkem nového oboru v České republice bylo v 80. a 90. letech 20. století Sdružení Filia a J Lacinová. Toto brněnské sdružení zpracovalo u nás historicky první, celosvětově originální metodiku léčebných kontaktů psů s dětmi. V současné době v ČR existuje mnoho organizací věnujících se canisterapii, hipoterapii, ale i felinoterapii a mnohým dalším odvětvím zooterapie, bohužel však na různé úrovni. Stálým problémem je zastaralá a nevyhovující legislativa. Nejružnější organizace provozují tuto činnost převážně formou dobrovolnictví. Důležitým krokem je rozlišení *terapie* od pouhých *aktivit za účasti zvířete*. Na růstu odbornosti oblasti canisterapie u nás se podílí Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity (dále jen ZSF JU).⁷⁰ První oficiální canisterapeutické zkoušky u nás proběhly v roce 2001 za spolupráce ZSF JU, občanského sdružení Hafík a německého sdružení Mensch und Tier. – Verein der

⁶⁵ Srov. např. MOJŽÍŠOVÁ, A. *Pravda o zooterapii: sborník příspěvků ze dvou celostátních konferencí pořádaných dne 27.11.2001 v Hluboké nad Vltavou a dne 18.12.2002 v Ústavu sociální péče v Českých Budějovicích*, s. 6-8.

⁶⁶ Více *International Association of Human - Animal Interaction Organisations* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.iahaio.org/new/index.php?display=history>>.

⁶⁷ Srov. NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 24-31. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 27-29.

⁶⁸ Více na *European Society for Animal Assisted Therapy* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.esaat.org>>.

⁶⁹ Viz MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 285.

⁷⁰ Více o činnosti ZSF JU *Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.zsf.jcu.cz/cs/katedra/katedra-socialni-prace/import/k-odstraneni/dobrovol_prog/canisterapie/index_html>.

tiergestützten Therapie e. V.⁷¹ Terapeutické ježdění v ČR zastřešuje od roku 1991 Česká hiporehabilitační společnost.⁷²

3.1.2 Zooterapie v praxi

Jak již bylo uvedeno v předchozí části, není v současné době v České republice léčebné využívání zvířat samostatně legislativně řešeno. Podléhá tedy všeobecným normám upravujícím chování lidí ke zvířatům, dodržování hygieny ve veřejných prostorách a provozním řádům jednotlivých budov, zařízení.⁷³ Neexistuje ani ucelený koncept vzdělávání, vzdělávání terapeutů vychází z mezinárodních směrnic a usnesení.⁷⁴ Pokud je zooterapie poskytována za účelem zisku, podléhá její činnost živnostenskému zákonu. Nejčastěji je však poskytována obecně prospěšnými společnostmi a různými sdruženími, které podléhají registraci, jejíž podmínkou je vytvoření vlastních stanov, kterými se organizace řídí.⁷⁵

Zooterapie se opírá o fakt potvrzený mnoha výzkumy, že zvířata mohou zlepšit kvalitu života některých lidí. Je to souhrnný termín pro využití vzájemného pozitivního působení kontaktu člověka a zvířete v rámci rehabilitačních metod a metod psychosociální podpory zdraví. Využití zvířat má širokou škálu uplatnění v oblasti psychické, fyzické a sociální terapie, v oblasti pedagogiky.⁷⁶

Převzetí odpovědnosti pacienty za chov zvířat přeměrovává jejich pozornost od minulosti k přítomnosti a budoucnosti. Zvířata tím, že nerozlišují krásu a zdraví člověka, ale oplácí jeho lásku ať je kýmkoliv, dávají pozitivní impulzy a obohacují emotivní složku jeho života. Mohou tak do určité míry suplovat nedostatek lidské lásky. Naplnění potřeby pozornosti u klientů ulehčuje ošetřujícímu personálu a napomáhá předcházet syndromům vyhoření. V neposlední míře se také snižuje potřeba léků a technických pomůcek.⁷⁷

Přítomnost zvířat působí na emoce člověka, které patří mezi mocné motivační prvky budoucího chování. Lze říci, že zvířata mohou být podnětem, který vyvoláním pozitivních emocí působí prospěšně na mentální zdraví člověka. Naše emocionální reakce bývají převážně nevědomé. Výrazně však ovlivňují naše chování a do značné míry mohou mít prospěšné či patologické následky pro emoční rovnováhu. Tento vliv emocí

⁷¹ Srov. MOJŽIŠOVÁ, A. *Pravda o zooterapii: sborník příspěvků...*, s. 6-8, 49-50.

⁷² Česká hiporehabilitační společnost [online]. Dostupné na WWW: <<http://hiporehabilitace-cr.com/>>.

⁷³ Např. Zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání v platném znění včetně provádějících vyhlášek.

Vyhláška č. 602/2006 Sb., kterou se mění vyhláška č. 137/2004 Sb., o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných. Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů v platném znění, včetně provádějících vyhlášek.

Vyhláška č. 21/2013 Sb., o stanovení podmínek při chovu psů a koček.

⁷⁴ Srov. Kvalifikace a pravomoce v canisterapii [online]. Dostupné na WWW:<<http://www.canisterapie.cz/cz/canisterapie-zakladni-informace/kvalifikace-a-pravomoce-v-canisterapii-17.html>>.

Česká hiporehabilitační společnost [online]. Dostupné na WWW: <<http://kurzy-hiporehabilitace.com/>>.

⁷⁵ Srov. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 48-49.

Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík z. s. [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.canisterapie.org/>>.

⁷⁶ Srov. např. ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak.* MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 285.

⁷⁷ Srov. NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 24.

VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 30.

na biologické (fyziologické) funkce nervového systému potvrzuje například ve svém díle neurolog Josef Le Doux.⁷⁸

Bylo prokázáno, že pouhé hlazení zvířete snižuje krevní tlak nejenom hlazeného zvířete, ale i samotného člověka. Další výzkumy potvrdily úlevu od stresu a stavu úzkosti, případně alespoň zmírnění jejich dopadu. Motivaci k tělesným aktivitám mohou zvířata pomoci k rychlejšímu odbourávání stresových hormonů. Mají tedy v sobě potenciál brzdit rozvoj onemocnění spojených se stresem. „*Zvířata by se však neměla považovat za jakési léky, které můžeme vzít, kdykoliv se necítíme dobře, ale spíše za prostředek ke změně životního stylu a tudíž ke zlepšení zdraví a kvality života.*“⁷⁹

Ne všem pacientům však přítomnost zvířat v terapii svědčí. Vždy je třeba přihlídnout k jejich osobnosti. Jsou lidé, kteří o zvířata nejeví zájem. Případně v nich zvířata budí velkou míru úzkosti. K podmínkám, za jakých dnes mohou být zvířata použita v terapiích, patří odbornost a kvalifikovanost terapeuta, vhodnost pacienta a zvířete. Terapeut musí být dobře obeznámen s potřebami pacienta/klienta, ale i jeho omezeními, jako například alergie, nemoci apod. S ohledem na možnosti a omezení pacienta vybírá vhodný druh zvířete. Přitom je u některých druhů potřebné věnovat pozornost i povaze, temperamentu a vzhledu konkrétních zvířat. Oblastmi, kterým je potřeba věnovat zvýšenou pozornost je hygiena, možnost přenosu některých chorob ze zvířat na člověka, bezpečnost a alergie.

Přítomnost zvířat v léčebných zařízeních navozuje dojem nesterility prostředí. Přitom potřeba sterility prostředí může být v mnohých případech diskutabilní. Sterilní prostředí není přirozeným prostředím člověka a samo o sobě jeho zdraví neprospívá.⁸⁰ Dodržování hygienických opatření jako omytí rukou po hře se zvířaty by mělo být přirozeným postupem, jindy může jít o rozšíření stávajících hygienických opatření, například vymezení objektů, do kterých mají zvířata přístup apod.

Na potřebu dodržování hygienických pravidel navazuje i riziko přenosu některých chorob ze zvířat na člověka, které je nebezpečnější především u osob starších, nemocných a hendikepovaných. Zde je třeba pečlivě vybírat vhodný druh zvířete. Je třeba také zdůraznit, že přenos těchto chorob v běžném soužití zvířat s dospělým člověkem je jev vzácný. V případě využití zvířat v terapii jsou tato navíc pod stálým veterinárním dohledem.

Co se týká eventuálních poranění, která mohou zvířata člověku způsobit, věnuje se zvýšená pozornost nejenom pečlivému výběru druhu, plemene, ale i individuálnímu zvířeti. Základním předpokladem je znalost a dodržování bezpečnostních opatření. Při terapii se používají případně vhodné ochranné pomůcky, jako přilba při hiporehabilitaci, eventuálně bezpečnostní pás. Zohledňují se potřeby zvířete, které musí být vždy v dobré kondici bez známek přetížení. Před jeho zařazením do terapie musí projít testem a odborným výcvikem.

Vzhledem k růstu výskytu alergií v populaci, nesmí zůstat tato oblast opomenuta. Nepříznivým reakcím lze předcházet znalostí zdravotních omezení pacienta a jejich zohlednění při výběru druhu zvířete.

Výše uvedeným rizikům je tedy možné předcházet. Posledním faktorem, který může mít v terapii nepříznivý vliv je smrt/ztráta milovaného zvířete. Je však otázkou, zda musí být horší variantou ztráta takového tvora, než nepřítomnost milovaného zvířete v životě vůbec. Smrt k našemu životu patří, stejně jako k životu zvířat a dříve nebo později se s ní každý setká a musí se s ní vyrovnat. Proto je v takovém případě nezbytná emoční

⁷⁸ Srov. ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*, s. 122-124.

⁷⁹ Tamtéž, s. 77.

Srov. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 38-43.

⁸⁰ Srov. ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*, s. 145.

a psychologická podpora truchlícího člověka. Mohou však být trpícími i zvířata, která mohou být na svých majitelích emočně závislá. Jak již bylo uvedeno výše, pozornost věnovaná péči a pohodě zvířat zařazených do terapie je nutným předpokladem k jejich využití. Neochota akceptovat přítomnost zvířat v nemocnicích a nedostatečná informovanost jsou podle J. Odendaala důvodem, proč dnes nejsou zvířata více využívána v psychiatrii.⁸¹

3.1.3 Oblasti a metody zooterapie

Pohled na zooterapii se stále vyvíjí, zpravidla ji můžeme dělit z hlediska různých kritérií. Prvním z nich je kritérium dle zvířecího druhu použitého v terapii. Setkáme se tak s hiporehabilitací – koně, canisterapií – psi, felinoterapií – kočky, drobnými domácími zvířaty, ale i hospodářskými (farmingtherapy), exotickými či volně žijícími zvířaty. Terapie může probíhat různými formami od jednorázových aktivit, přes návštěvní programy až po pobytové či rezidentní. Můžeme se setkat i s krizovou intervencí za pomoci zvířat.

Rozličná je i klientela, co do věku, diagnózy, zdravotního stavu a sociálních vazeb. Té odpovídá i výběr způsobu práce: individuální, skupinová, jeden terapeut, jedno zvíře, či více zvířat, zooterapeutický tým či spolupráce více odborníků a týmů. Na základě těchto kritérií mohou být vybrány vhodné techniky zooterapie (hry, cvičení, polohování, úkoly apod.), vhodné pomůcky, jako vodítka, hračky, pomůcky pro péči o zvíře aj.⁸²

Různé metody používané v zooterapii ukazují na širokou škálu oblastí jejího využití. Odlišují se od sebe svou činností, cíli této činnosti i klientelou, které jsou určeny. Pod vlivem americké organizace *Delta Society*⁸³ se obvykle rozlišují čtyři oblasti zooterapie. Pro přehlednost uvádím jejich výčet spolu se stručnou charakteristikou:⁸⁴

- *Animal Assisted Activities – AAA (aktivity za pomoci zvířat)*

Cílem je obecná aktivizace klienta především v rámci jeho volnočasového programu. Bývá využívána nejčastěji zařízeními sociálních služeb pro seniory a zdravotně postižené nebo školskými zařízeními. Její náplní bývají hry, hlazení zvířete, péče o něj, přirozené procvičování komunikace, paměti.

- *Animal Assisted Therapy – AAT (terapie za pomoci zvířat)*

Cílem je podpora léčby, rehabilitace – rozvoj konkrétních fyzických, sociálních, emocionálních nebo kognitivních funkcí klienta. Je určena lidem hendikepovaným, nemocným nebo v rekonvalescenci. Poskytuje se v přímé spolupráci s odborníkem ve zdravotní případně sociální nebo pedagogické oblasti. Záznamy ze zooterapie jsou součástí jejich odborné dokumentace.

- *Animal Assisted Education – AAE (vzdělávání za pomoci zvířat)*

Cílem této metody je přirozené zvýšení motivace k učení a osobnímu rozvoji. Probíhá skupinově, případně individuálně. Výše uvedené napovídá, že je určena osobám s poruchami učení, chování nebo komunikace, ale i studentům běžných škol, kde podporuje vztah mladých ke zvířatům, motivuje k zodpovědnosti. Zvíře hraje roli prostředníka pro výuku, která probíhá hravou a názornou formou.

⁸¹ Viz ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*, s. 142-161.

⁸² Srov. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 30-31.

⁸³ Organizace v roce 2012 oficiálně změnila svůj název na Pet Partners. Více na *Pet Partners* [online]. Dostupné na WWW: <<https://petpartners.org/about-us/petpartners-story/>>.

⁸⁴ Srov. např. MOJŽÍŠOVÁ, A.; EISERTOVÁ-BICKOVÁ, J. Zooterapie a zoorehabilitace. In: MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 285.

VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 32-35.

- *Animal Assisted Crisis Response – AACR (krizová intervence za pomoci zvířat)*
Činnost vyplývá z momentální krizové situace (přírodní katastrofa, teroristický čin...) Cílem je podpora procesu stabilizace situace. Klienty jsou, jak přímí účastníci katastrofy a jejich rodinní příslušníci, tak pracovníci záchranných týmů. Probíhá nejčastěji ve spolupráci s krizovým týmem. Zásah může trvat v rozmezí několika hodin, ale i měsíců. Klade vysoké nároky na odbornost zooterapeuta a jeho odolnost vůči stresu, stejně tak i zvířete.

Součástí všech těchto metod je plán sestavovaný zooterapeutem, nejlépe ve spolupráci s dalšími odborníky na základě potřeb a možností klientů v souladu s možnostmi daného zvířete a podmínek za jakých je zooterapie poskytována. Průběh zooterapie terapeut zaznamenává a po skončení vyhodnocuje nejlépe opět ve spolupráci s dalšími odborníky. Zooterapeut je vždy zodpovědný za vedení svého zvířete a v případě možností spolupracuje s dalšími odborníky, kteří se během terapie věnují klientům. V praxi mohou být různé typy zooterapie propojeny, ale i kombinovány s jinými terapiemi (arteterapie, ergoterapie aj.). Zooterapie díky uvolnění nebo zvýšení motivace může být dobrou přípravou k navazujícím činnostem, jako například cvičení, masáže, výuka.⁸⁵

3.1.4 Oblasti zooterapie podle druhu využívaných zvířat

Nejpropracovanější terapií využívající dnes příznivé působení vztahu člověka a přírody je zooterapie. V této části práce nabízím letmý pohled na její široké uplatnění v souvislosti s druhem použitých zvířat. *Canisterapie* je terapie využívající pozitivní působení psa na zdraví člověka, na stav jeho psychické, fyzické a duševní pohody. V terapii je pes označován jako ko-terapeut, prostředník terapie. Zajímavostí je, že termín *canisterapie* byl prvně použit v České republice, jeho autorkou je Jiřina Lacinová. Toto označení se ujalo i v zahraničí.

„Základem terapeutického využití psa je poznatek, že nejspolehlivějším a často jediným přítelem člověka v osamění a nemoci je zvíře. Zvířata mohou nabídnout nejen lásku, přátelství, a pocit vzájemné sounáležitosti a potřebnosti, ale i respektování. ... Pozitivní úloha zvířete se ukazuje ve schopnosti zastoupit chybějící mezilidské vztahy, ale i v popudu k pravidelnému pohybu a péči o zvíře a prožívání emočně libých prožitků při hmatové stimulaci.“⁸⁶

Mimo psychosociálně motivační aktivity je jednou z dalších úspěšných metod *canisterapie polohování*. Důležitou osobou – součástí týmu je v tomto případě fyzioterapeut, který využívá ke své činnosti cvičeného psa. Teplota zvířete, která je o jeden stupeň Celsia vyšší než u člověka, napomáhá k prokrvení a uvolnění ztuhlé části těla pacienta, která se psa dotýká. Dalším výrazným faktorem přispívajícím k úspěchu této metody je rytmus dechu a srdce zvířete, stejně jako samotný fakt, že jde o živou bytost. To vše napomáhá ke spontánnímu uvolnění, stimulaci a motivaci bez vedlejších účinků.⁸⁷

⁸⁵ Srov. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 32-37.

⁸⁶ EISERTOVÁ, J., ŠVESTKOVÁ, R. *Pobytové a volnočasové aktivity se zaměřením na problematiku canisterapie*, s. 43.

⁸⁷ Srov. NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 30-55.

VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 54-200.

Výcvik psů, stejně jako odborné školení canisterapeutů zajišťují různé canisterapeutické společnosti, jako např. Pomocné tlapky o. p. s.,⁸⁸ Anitera o.p.s.,⁸⁹ případně kurzy Jihočeské univerzity.⁹⁰ Jednou z možností je také studium samostatného univerzitního oboru v Rakousku.⁹¹ Samotné kurzy nabízí různou úroveň výcviku, jako např. canisasitent, canisterapeut, mentor.⁹²

Další z oblastí je *Hiporehabilitace*, která opět nabízí mnoho metod. Pro komunikaci s tímto zvířetem je velmi důležitá řeč těla. Například pouhým svým postojem dává člověk najevo svou nadřazenost či podřazenost zvířeti. Již v roce 1782 je popsáno léčebné působení pohybu hřbetu koně v knize J. C. Tissota. V 60. letech 20. století se hiporehabilitace rozšířila prakticky po celé Evropě a USA. V České republice tuto činnost zastřešuje Česká hiporehabilitační společnost.⁹³

Nejnámější metodou této terapie je *hipoterapie*, „fyzioterapeutická metoda využívající jako léčebný prostředek speciálně připraveného koně v kroku, konkrétně pohyb jeho hřbetu. Tento pohyb je střídavý, rytmický a cyklicky se opakující. ... přímo ovlivňuje motorické chování klienta aktivací všech řídicích úrovní CNS. Výsledkem je komplexní facilitace reparačních procesů jedince a to jak na úrovni neurofyzilogické, tak psychomotorické a v neposlední řadě i na úrovni sociální.“⁹⁴

Psychologická a pedagogická metodika se uplatňuje především v oblasti *Aktivit s využitím koní (AVK)*, někdy se setkáme s termínem *Léčebné pedagogicko-psychologické ježdění*. Samotná jízda na koni však tvoří pouze malou část těchto aktivit, v některých případech je nahrazena jízdou se spřežením či není přítomna vůbec.⁹⁵ „Jedná se o metodu speciální pedagogiky, sociální pedagogiky a práce, využívající prostředí určeného pro chov koní a práci s nimi, kontaktu s koněm a interakce s ním jako prostředku k motivaci, aktivizaci, výchově a vzdělávání lidí se zdravotním postižením a specifickými potřebami.“⁹⁶

Parajezdectví patří mezi sporty. Pararezura patří k nejrozvinutějším parasportům u nás a k prvním sportům, kde došlo ke sloučení organizací pro parasportovce i sportovce bez hendikepu.⁹⁷ „nabízí lidem křídla, o která přišli. Na koních je možné skákat parkury, i když jezdec nemá zrak; jezdit drezurní úlohy aniž by jezdec měl ruce a nohy; provádět na koni voltižní cviky i s těžkým mentálním postižením nebo je možné koně řídit v záprahu, pokud má klient několik desítek kilo navíc. Lidé mohou realizovat své sny, soutěžit nebo si s koněm jen užívat volnost pohybu, kterou jim koně nabízejí.“⁹⁸

⁸⁸ *Pomocné tlapky - Canisterapie* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.canisterapie.cz/cz/>>.

⁸⁹ *Anitera o.p.s. komplexní služby v oblasti terapií za pomoci zvířat* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.animoterapie.cz/index.html/>>.

⁹⁰ Jihočeská univerzita Zdravotně sociální fakulta, České Budějovice

⁹¹ Více na *Tiere als Therapie*. [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.tierealstherapie.at/>>.

⁹² Srov. např. *Pomocné tlapky - Canisterapie* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.canisterapie.cz/cz/>>.

MOJŽÍŠOVÁ, A.; EISERTO VÁ-BICKOVÁ, J. Zooterapie a zoorehabilitace. In: MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*, s. 285-286.

⁹³ Viz VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 213-257.

⁹⁴ Viz *Česká hiporehabilitační společnost* [online]. Dostupné na WWW: <<http://hiporehabilitace-cr.com/pro-odborniky/hipoterapie/>>.

⁹⁵ Srov. např. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 222-229.

⁹⁶ Viz *Česká hiporehabilitační společnost* [online]. Dostupné na WWW: <<http://hiporehabilitace-cr.com/pro-odborniky/aktivity-s-vyuzitim-koni/>>.

⁹⁷ Srov. např. VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 229-231.

⁹⁸ Viz *Česká hiporehabilitační společnost* [online]. Dostupné na WWW: <<http://hiporehabilitace-cr.com/parajezdectvi/>>.

Mezi méně známé terapie patří *felinoterapie*, snad nejčastěji používaná v domovech pro seniory, případně u malých dětí. Nevýhodou této terapie je složitější výcvik zvířete. To bývá například skrze hlazení použito k prokrvení rukou, navození libých emočních prožitků. Plnění různých úkolů, hraní divadla vede k procvičení jemné motoriky, přeměrování pozornosti, navázání komunikace, vybudování zodpovědného vztahu ke zvířatům apod.⁹⁹

K rezistentní formě terapie jsou nejčastěji využívána zvířata, která nejsou závislá na lidské pozornosti a odborném výcviku. V zahraničí se s nimi můžeme setkat nejčastěji v psychiatrických klinikách. Mezi nejčastěji takto chovaná zvířata patří akvariální rybky. Můžeme se setkat i s okrasnými ptáky, kočkami, králíky, morčaty, plazi i jinými zvířaty. Pozorováním, ale především péčí o tato zvířata, dochází k rozptýlení, náplni volného času, posilování sebedůvěry, zodpovědnosti u klientů.¹⁰⁰

Terapie prací na farmě se nazývá *farmingterapie*. Nabízí více zážitků než prostá zooterapie. Farma může být součástí ústavu nebo ji klienti navštěvují. Žijí zde různé druhy zvířat, mezi něž nejčastěji patří ovce a kozy. Klienti mají možnost se o zvířata starat včetně přípravy krmiva (sušení sena), úklidu stáje apod. Farma také nabízí pestřejší sociální kontakt, prostor pro spolupráci s dalšími lidmi.¹⁰¹

3.2 Zahradní terapie

„Každá nemoc, úraz a postižení se vyvíjejí v čase a mají společenský rozměr. ... Dlouhodobá nemoc totiž vždy znamená ztrátu příjmu a často i narušení rodinných svazků, kontaktů s přáteli a spolupracovníky. ... Když je člověk bez práce, ztrácí do dvou let zcela pracovní návyky, spojené s pravidelným vstáváním do práce, ranním rituálem, dodržováním pracovní kázně a disciplíny a stává se břemenem pro společnost. Pocity spojené s nízkým sebevědomím vedou vždy dříve nebo později k depresím a nakonec k tělesným nemocem. Jde o stav, který nazýváme sociální agónií člověka žijícího v izolaci. ... Pouze vyvíjení tvůrčích aktivit s možností vlastního rozhodování vede k pocitu naplnění a určitému sociálnímu začlenění hendikepovaného.“¹⁰²

Zde se právě nabízí pro sociální práci prostor k využití vztahu člověka k přírodě obecně. Zahrady a parky byly odedávna součástí špitálů, klášterů, zámků. Sloužili k odpočinku, regeneraci, relaxaci. Zahrada bývá v mytologických vyprávěních místem bohů, místem života a krásy. V Bibli je ráj, místo určené člověku označeno jako zahrada Eden.¹⁰³ Bohužel mnoho těchto oáz v našich městech nenajdeme, sporá místa parků bývají zaplněna množstvím lidí, křiku dětí, lomozu aut. Kdo z pracujících se netěší na chvíle dovolené – slunce, šumění moře, stromů, křik ptáků.

Co nám tedy mohou nabídnout rostliny? Květiny vyžadují pravidelnou péči, zalévání, přesazování, pletí, stříhání apod. Vedou člověka k aktivitě, která stimuluje jemnou motoriku. Dávají prostor k očekávání, k radosti z květů, růstu. Podílí se tak na pozitivním emočním prožitku, jsou tématem k navázání hovoru, ke sdílení radosti i starostí. O tom, že profitují i z lidského vztahu, svědčí příběhy lidí – úspěšných pěstitelů, kteří ke svým květinám přistupují jako k živým bytostem, dávají jim spolu s péčí i svou

⁹⁹ NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 60-78.

VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 259-279.

Felinoterapie [online]. Dostupné na WWW:< <http://www.canisterapie.org/c-37-felinoterapie.html>>.

¹⁰⁰ VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, s. 281-304.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 305

¹⁰² NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 154-155.

¹⁰³ Viz Gn 2,4-17

lásku. Ztráta této jejich lásky vede často k úhynu rostlin. Další nespornou výhodou květin je absence strachu z přenosu parazitů a nemocí. Rostliny nám mohou nabídnout nejen krásu květů, ale i chuť svých plodů, či mohou být pěstovány pro své léčivé účinky aj.¹⁰⁴

Někdy se můžeme setkat s označením *Green Care*. Toto označení je však velice široké, netýká se pouze zahradní terapie. Představuje celou řadu aktivit, které podporují fyzické, duševní zdraví a pohodu prostřednictvím kontaktu s přírodou. V rámci terapie ohrožených dětí i dospělých se jako terapeutické prostředky využívají farmy, zahrady a další venkovní prostory. *Green Care* zahrnuje často zemědělství, terapeutické zahradnictví, canisterapii a další přístupy na přírodní bázi, které jsou dnes předmětem výzkumů v mnoha různých zemích po celém světě.¹⁰⁵

Ač svými kořeny sahá zahradní terapie hluboko do minulosti, je odvětvím poměrně novým.¹⁰⁶ V německy mluvících zemích vzrostl o tuto tematiku zájem v 80. letech 20. století. Vůdčí osobností oblasti zabývající se zahradní terapií na klinice Helios v Holthausen je Andreas Niepel, od roku 2009 prezident zastřešující organizace zahradní terapie mezinárodní společnosti Garten Therapie – IGGT.¹⁰⁷ IGGT nabízí příležitost pro pracovníky v zahradní terapii z Německa, Rakouska a Švýcarska k dalšímu proškolení a registraci. Její snahou je zkvalitnění práce v oboru, vyjasnění, definování pojmu *zahradní terapeut*, ale i vymezení dalších pojmů, požadavků vzdělání apod. Je zdrojem informací pro terapeuty a instituce zabývající se zahradní terapií.¹⁰⁸

Odborné publikace na toto téma bychom v českém jazyce hledali marně. Do roku 2011, kdy byl zahájen program Zahradní terapie v České republice, nebyl u nás pojem *zahradní terapie* jako terapeutický koncept znám. Ačkoli některá školská, sociální či zdravotnická zařízení zahradu takto využívala. Aktivity na zahradě, pobyt v přírodě, zpracování přírodních produktů byly součástí ergoterapie, výchovy apod., ale bez adekvátního teoretického zázemí. Dnes se již učí novým zahradně-terapeutickým technikám například terapeuti Fakultní nemocnice v Brně.¹⁰⁹

Zahradní terapii věnují u nás pozornost některé domovy pro seniory,¹¹⁰ zařízení pro sociálně znevýhodněné osoby,¹¹¹ nemocnice¹¹² či věznice.¹¹³ Nabídce vzdělávání v oblasti zahradní terapie a propagaci těchto zahrad se věnuje například příspěvková

¹⁰⁴ Srov. *Garten und Therapie* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.garten-therapie.de/html/andreas_niepel.html>.

NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí...*, s. 148-151.

¹⁰⁵ Srov. *Green Care: Die Plattform für naturgestützte Interaktion und Bildung* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.greencare.at/green-care/>>.

Opinion of the European Economic and Social Committee on Social farming: green care and social and health policies [online]. Dostupné na WWW:

<<http://dm.eesc.europa.eu/eescdocumentsearch/Pages/opinionsresults.aspx?k=NAT%2F539>>.

Portál sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/socialni-zemedelstvi/green-care/>>.

¹⁰⁶ Srov. The American Horticultural Therapy Association [online]. Dostupné na WWW: <<http://ahta.org/>>.

¹⁰⁷ Viz *Garten und Therapie* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.garten-therapie.de/html/andreas_niepel.html>.

¹⁰⁸ Srov. *Internationale Gesellschaft Garten Therapie* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.iggt.eu/startseite.html>>.

¹⁰⁹ Srov. *Přehled Mezinárodního odborného zasedání Zahradní terapie 2013* [online] Dostupné na WWW:

<http://www.naturimgarten.at/sites/default/files/prehled_zasedani_zahradni_terapie_2013_cz.pdf>.

¹¹⁰ Např. Domov seniorů Mistra Křišťana v Prachaticích.

¹¹¹ Např. Zahradně terapeutický areál v Balinách.

¹¹² Např. Fakultní nemocnice Brno.

¹¹³ Viz Věznice v Jiřicích.

organizace Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání.¹¹⁴ V letošním školním roce nabízí kurz *Přírodní zahrady a parky - prostor pro zahradní terapii* především pro pracovníky z Jihomoravského kraje. Kurz tvoří čtyři celodenní semináře, jejichž výstupem je potvrzení o jeho případném úspěšném absolvování.¹¹⁵ V květnu také pořádá kurz *Úvod do zahradní terapie* Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická JABOK v Praze.¹¹⁶ Akreditovaný vzdělávací kurz v počtu 120 hodin pak nabízí Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně ve spolupráci s pedagogy Masarykovy univerzity v Brně a Českou vědeckou zahradnickou společností.¹¹⁷

Užití zahradní terapie v domovech pro seniory či hendikepované znamená především zpřístupnění zahrad lidem s pohybovým onemocněním, pěstování rostlin dostatečně rozmanitých druhů, aby byly stimulovány všechny smysly člověka – krása, tvar, barevnost, vůně, chuť. Samozřejmostí je vyvarování se jedovatých rostlin a nejedlých plodů. K umožnění péče méně pohyblivým lidem o rostliny slouží vyvýšené záhony, či speciální nádoby, kontejnery ve tvaru stolků, které umožňují pečující osobě při práci sedět. Zahrádky, záhonky poskytují příležitost k aktivní činnosti i odpočinku, nabízí k dalšímu využití své produkty, vedou k přirozené orientaci v ročním období. Nabízí navázání na místní tradice.¹¹⁸

Zahradní terapie, ač její účinky potvrzují mnohé výzkumy, nemá dosud samostatně obecně uznávaný a vědecký podklad pro svou činnost. Opírá se především o oblasti krajinářské architektury, environmentální psychologie, ekologického designu, či ergoterapii. Zřejmě nejvíce zkušeností se zahradní terapií má USA. Zastřešující organizací je The American Horticultural Therapy Association - AHTA, která vznikla v roce 1973 jako Národní rada pro terapii a rehabilitaci v rámci zahradnictví. Usiluje o vyřešení otázky standardů praxe, o publikaci nejnovějších poznatků v odborné, vzdělávací a výzkumné oblasti. Spolupracuje s odborníky v Kanadě, Japonsku i jinde. AHTA zastává definici zahradního terapeuta jako člověka s minimálně bakalářským titulem v oboru zahradnictví či jiného rostlinného zaměření a 480 hodinovou stáží v zahradní terapii, který tak může být registrován u AHTA jako profesionální terapeut.¹¹⁹

3.3 Sociální zemědělství

3.3.1 Definice a vývoj sociálního zemědělství

Sociální zemědělství je možné vidět jako reakci na průmyslový přístup k zemědělství a cestu návratu člověka technické civilizace k životu v souladu s přírodou a historií místa, v němž žije. Navazuje na historii života na zemědělských usedlostech. Kde nacházeli pracovní uplatnění lidé nejrůznějších profesí, dovedností, sociálních vrstev a kde se také odehrával bohatý kulturní život. Ten se bohužel z mnoha venkovských oblastí vytratil

¹¹⁴ Lipka [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.lipka.cz/>>.

¹¹⁵ EKOŠKOLNÍK [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.ekoskolnik.cz/vzdelavaci-kurzy-pro-zahradniky?idm=237>>.

¹¹⁶ JABOK - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.jabok.cz/kurzy/uvod-do-zahradni-terapie>>.

¹¹⁷ Zahradnická fakulta [online]. Dostupné na WWW: <http://ipm.zf.mendelu.cz/cz/studium/akreditovane_kurzy/zahradni_terapie>.

¹¹⁸ Srov. *Přehled Mezinárodního odborného zasedání Zahradní terapie 2013* [online] Dostupné na WWW: <http://www.naturimgarten.at/sites/default/files/prehled_zasedani_zahradni_terapie_2013_cz.pdf>.

¹¹⁹ Srov. The American Horticultural Therapy Association [online]. Dostupné na WWW: <<http://ahta.org/>>.

spolu s nástupem industrializace v zemědělství a posilováním institucionální péče. Sociální zemědělství se současně opírá, stejně jako zahradní terapie, o zkušenosti pozitivního působení přírody a zeleně na člověka. Vzhledem k tomu, že v zemědělství může najít uplatnění prakticky kdokoli, bez jakéhokoliv profesního vzdělání, byly odedávna při psychiatrických zařízeních zřizovány farmy či rozsáhlé zahrady. Zemědělská, stejně jako zahradnická činnost se zde využívala ke stimulaci pacientů prostřednictvím fyzické práce. Což se osvědčilo i při rehabilitaci válečných veteránů v první polovině 20. století. Zahradní terapie a ergoterapie se staly nosným tématem v anglosaských zemích již ve 40. letech 20. století.¹²⁰

Mimo termín *sociální zemědělství* se můžeme setkat i s pojmy *farming for health, care farming* nebo *green therapies* a mnoha dalšími. Nabízí se i souhrnné označení *Green Care*, které obsahuje terapeutické, relaxační, rehabilitační, preventivní péčové, resocializační pracovní komponenty všech výše uvedených označení. Jak již bylo uvedeno výše, termín *Green Care* se užívá jako souhrnné označení pro terapeutické přístupy na přírodní bázi.¹²¹

To, co tedy sociální zemědělství charakterizuje je spojení aktivit probíhajících v zemědělském podniku se zaměřením na uplatnění osob s dočasně či trvale specifickými potřebami a to včetně pedagogické oblasti. „*Sociální zemědělství tak přispívá k blahobytu a seberealizaci jednotlivců, ale také k rozvoji venkovských regionů a k lepší výměně mezi městem a venkovem.*“¹²² „*Farma může být prostorem pro terapie, vzdělávání, výuku, setkávání v komunitě. Místo, kde se třeba mladí lidé mohou dostat do živého kontaktu se zvířaty, vyzkoušet si práci s půdou, v lese, při krajinných úpravách, síťovat se se zajímavými lidmi.*“¹²³

Tak jako u terapií uvedených v předchozích kapitolách ani pro sociální zemědělství dosud neexistuje právní vymezení, na které by bylo možné se odkazovat nebo obecně uznávaný text, který by stanovoval, co do sociálního zemědělství náleží a co již ne. K této situaci bylo v prosinci roku 2012 přijato stanovisko Evropského a hospodářského výboru - NAT/539, které konstatuje, že „*není snadné definovat sociální zemědělství, protože zahrnuje širokou škálu postupů.*“ Nicméně však považuje za nutné tuto definici na evropské úrovni vypracovat, aby tak mohla být definována činnost spolu s kritérii, na jejichž základě by mohla být poskytována podpora jednotlivých politik. Tato definice musí podle Evropského hospodářského výboru zachovat „*potřebnou flexibilitu pro různé aktivity na tomto poli a přístup zdola nahoru uplatňovaný pro sociální zemědělství,*“ aby „*nedošlo ke zbrzdění něčeho, co se stále vyvíjí.*“¹²⁴

3.3.2 Sociální zemědělství v praxi

Sociální zemědělství se v Západní Evropě uskutečňuje různými způsoby. Například jako soukromé zemědělské podniky, které svému podnikateli umožňují diverzifikaci zdrojů příjmů, anebo sociální podniky, družstva, sdružení či nadace – neziskové

¹²⁰ Srov. CHOVANEC, T. *Sociální zemědělství*, s. 6.

Portál Sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/uvod/>>.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 4.

Portál Sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/uvod/>>.

¹²² NAT/539, 3.2

¹²³ Portál Sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/uvod/>>.

¹²⁴ NAT/539, 3.1

organizace. Jinde spadá sociální zemědělství pod veřejné organizace či agentury v odvětví zdravotnictví.¹²⁵ V zahraničí (např. Holandsku, Británii, Rakousku), „funguje sociální zemědělství tak, že poskytovatel sociálních služeb, sociální pracovník místního úřadu, opatrovník, klíčový pracovník atd. ví, že v blízkém okolí existuje zemědělská farma - na rozdíl od ČR většinou rodinná, což přináší větší flexibilitu a individuálnější přístup, která je otevřena ve svém prostoru přijmout zdravotně či sociálně znevýhodněného člověka, kterému je doporučena terapie, rehabilitace apod. Tento člověk má buď svůj měsíční rozpočet, za který si tyto služby nakupuje, a tyto výdaje jsou kontrolovány, nebo farma přímo za poskytování těchto služeb dostává denní určenou sumu peněz od, u nás bychom řekli sociálky. Finanční příspěvek se pohybuje v rozmezí desítek eur denně.“¹²⁶

V České republice se dosud vhodná řešení, jak co nejefektivněji provozovat sociální zemědělství, hledají. V rámci činností v zemědělství lze poskytovat některé služby obsažené v současném zákoně o sociálních službách. Práce se zemědělskou technikou však vyžaduje poměrně velké profesní dovednosti. Snáze využitelná je tedy zahradní terapie, která se věnuje pouze některé z oblastí zemědělství.¹²⁷

U nás si sociální zemědělství teprve svou cestu hledá a vzhledem k historii zemědělství u nás není výchozí situace pro něho nijak snadná. Uplatňuje se především v rámci tzv. Projektů multifunkčního zemědělství – M. A. I. E.¹²⁸ Jeho počátky bychom mohli hledat v roce 1996, kdy bylo podepsáno Memorandum o spolupráci mezi Agrární komorou ČR, Mutualité Sociale Agricole – MSA¹²⁹ a Ministerstvem zemědělství. K němuž se později připojili Diecézní charita v Hradci Králové, Občanské sdružení Pomoc Týn nad Vltavou a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. V souladu s tímto memorandem byl vypracován i první společný česko-francouzský pilotní projekt, který byl přijat Evropskou unií pod názvem Partnerství – Čechy – rozvoj. Na jehož podkladě byly podle francouzského modelu realizovány dva pilotní projekty.¹³⁰

Průkopnickou organizací šířící myšlenky sociálního zemědělství u nás je AREA viva - spolek pro ekologii a zemědělství, jehož cílem je podpora trvale udržitelných forem zemědělství, rozvoje venkova a propagace ekologického zemědělství v České republice.¹³¹ Mezi pilotními projekty, vzorovými zařízeními, která s úspěchem integrují osoby s postižením do společnosti formou jejich zaměstnávání v zemědělství, patří Občanské sdružení Pomoc Týn nad Vltavou a Sdružení Neratov. Dnes je jejich činnost rozšířena na síť chráněných dílen a pracovišť přesahujících hranice obou regionů.

Cílem jejich činnosti je

- „začlenění na trh práce pro široké spektrum osob se specifickými potřebami;

¹²⁵ Srov. *Opinion of the European Economic and Social Committee on Social farming: green care and social and health policies* [online]. Dostupné na WWW:

<<http://dm.eesc.europa.eu/eescdocumentsearch/Pages/opinionsresults.aspx?k=NAT%2F539>>.

¹²⁶ Portál Sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/uvod/>>.

¹²⁷ Srov. Portál Sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/uvod/>>.

¹²⁸ Snahou projektu M. A. I. E. (Podpora Multifunkčního Zemědělství) je, aby evropské farmy nadále nesloužily pouze jako mnohdy pochybné fabriky na suroviny pro výrobu potravy, ale dostaly i další rozměr. – viz WWW: <<http://www.areaviva.cz/admin/files/socialni-zemedelstvi/AREA-viva-Socialni-zemedelstvi-MAIE-project.pdf>>.

¹²⁹ Vzájemná zemědělská pojišťovna, která již osmdesát let zajišťuje rozvoj zemědělství a venkova. Podporuje aktivní zaměstnávání v oblasti managementu rozvoje venkova a v oblasti zemědělství.

¹³⁰ Srov. *Portál Sociálního zemědělství* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/prikklady-dobre-praxe/farma-dvur-cihovice.html>>.

¹³¹ AREA viva, z.s. [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.areaviva.cz/SOCIALNI-ZEMEDELESTVI-1/MAIE-projekt-pro-socialni-zemedelstvi.html>>.

- *rehabilitace a terapie ve smyslu poskytování odborné sociální péče a sociálních služeb a příprava na zaměstnání;*
- *vzdělávání a ostatní činnosti vedoucí ke zlepšení znalostí zemědělských postupů, venkovské kultury a péče o krajinu a její udržitelnost.*

*Důležitou přidanou hodnotou sociálního zemědělství je možnost integrace zdravotně a sociálně znevýhodněných osob v jejich důvěrně známém prostředí, jsou-li obyvateli venkova. Zároveň může vytvářet obdobné příležitosti pro lidi odcházející z měst na venkov. Současně, zemědělské aktivity poskytované různými organizacemi, nabízejí flexibilní, blízké a neformální vztahy a činnosti, které jsou svou povahou smysluplné. Práce vede k posílení osobnostních a profesních dovedností a schopností těchto osob, zvyšuje nezávislost, odpovědnost a sociální postavení.*¹³²

V rámci spolupráce s Ministerstvem zemědělství ČR byla založena komise sociálního zemědělství, mezi jejíž členy mimo zemědělce patří i zástupce Zemědělské fakulty JU, doc. Jan Moudrý. Potřeba vzdělávání je jednou z oblastí nezbytných pro rozvoj sociálního zemědělství u nás. Zemědělská fakulta JU, proto připravila k akreditaci nový bakalářský obor Sociální zemědělství. Spoluprací Zemědělské fakulty se Zdravotně-sociální, Pedagogickou a Ekonomickou fakultou by mělo dojít k propojení zemědělského a sociálního sektoru. Sociální zemědělství by tak mohlo mimo jiné přispět i k rozvoji českého venkova.¹³³

¹³² *Portál Sociálního zemědělství* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/prikklady-dobre-praxe/farma-dvur-cihovice.html>>.

¹³³ *Srov. VLASÁK, M. Sociální zemědělství v praxi. Journal: časopis Jihočeské univerzity*, s. 10-11. *Zemědělská fakulta Jihočeské univerzity* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.zf.jcu.cz/news/novy-studijni-obor-socialni-zemedelstvi?searchterm=soci%20A11n%20AD+zem%209Bd%209B1stv%20AD>>.

4 Vybrané příklady využívání vztahu člověka k přírodě v sociální práci

Pro bližší poznání a představení využívání vztahu člověka a přírody v praxi, jsem se rozhodla vyhledat zařízení poskytující takové služby v rámci Jihočeského kraje. Zamýšlené příklady byly vybrány ze všech tří oblastí zmiňovaných v rámci této práce: zooterapie, zahradní terapie a sociálního zemědělství.

Vzhledem k rozsahu této práce a možnostem přístupu ke zdrojům byly nakonec uskutečněny tři níže uvedené strukturované rozhovory týkající se canisterapie, hiporehabilitace a sociálního zemědělství. Rozhovory byly rozloženy do čtyř částí. První se týkala motivace dotazovaných k aktivitě v této oblasti, druhá formy jejich aktuálních aktivit, třetí část rozhovoru byla zaměřena na reflexi – jak oni sami vnímají působení přírody, vztahu k ní ve své činnosti. Poslední oblast dotazů směřovala k pohledu do budoucnosti. Podklady a výpisky z těchto rozhovorů jsou uloženy v archivu autorky práce.

Z oblasti zahradní terapie byl osloven Domov seniorů Mistra Křišťana Prachatice. Bohužel dle telefonického sdělení jeho ředitelky paní Hany Vojtové se v současné době v Domově využívají pouze některé prvky zahradní terapie v rámci jiných aktivit. Z provozních důvodů Domova bylo poskytnutí informací k zahradní terapii elektronickou cestou odmítnuto.¹³⁴ V případě sociálního zemědělství byly použity informace především z webových stránek organizací zabývajících se touto činností. Uskutečněný rozhovor byl jejich doplněním.

4.1 Canisterapie z pohledu dobrovolníka - canisterapeuta¹³⁵

Z oblasti canisterapie byla oslovena paní Šárka Vodičková, která spolu se svou fenkou Labradora - Beauty tvoří canisterapeutický tým. Společně poskytují canisterapii v okolí Třeboně a Českých Budějovic již šestým rokem. Paní Šárka je dobrovolníkem Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafík z.s. Jak již sám název napovídá, toto sdružení se zabývá mimo praktikování odborné canisterapie a felinoterapie i výukou trenérů pro výcvik terapeutických psů a výcvikem canisterapeutických týmů. Od roku 2008 je akreditovaným dobrovolnickým centrem, které pomáhá osobám se zdravotním postižením, seniorům i mládeži. Jeho dobrovolníci spolupracují se zařízeními sociální péče, školskými zařízeními především v oblasti jižních a středních Čech, ale některé týmy pomáhají i v jiných koutech České republiky. Přitom drtivá většina těchto dobrovolníků jsou ženy. Sdružení je členem Evropské asociace pro výkon terapie a asistence zvířat - ESAAT a současně akreditovanou organizací v oblasti přípravy dobrovolníků.¹³⁶

Paní Šárka se ke canisterapii dostala náhodou, když si pohodové povahy jejích dvou psů všimla jiná dobrovolnice ze sdružení. Nabídka školení pro canisterapii paní Šárku oslovila. Během výcviku se však ukázalo, že jeden ze psů pro svou bojácnou povahu není pro canisterapii vhodný. Dnes paní Šárka pomáhá zdravotně postiženým lidem a především malým dětem ve školce spolu se svou fenkou Beauty. Jak sama říká canisterapie jí přináší radost z možnosti pomáhat, stejně jako její svěřenkyni Beauty.

¹³⁴ Viz Telefonický rozhovor a emailová korespondence ze dne 7. března 2016.

¹³⁵ Z rozhovoru s paní Šárkou Vodičkovou.

¹³⁶ Srov. také *Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z. s.* [online]. Dostupné na WWW:

<<http://www.canisterapie.org/>>.

Radost, kterou dává fenka najevo při odchodu na canisterapii je podle ní obdobná jako při venčení, ale přece jiná. Jako pozitivní na canisterapii vidí příležitost k pomáhání a naplňující aktivitu pro svého psa. Zájemci o canisterapii se sami hlásí u sdružení, které jejich poptávku rozesílá svým dobrovolníkům. Ti si pak podle svých dispozic vybírají, koho se svým svěřencem navštíví. Tato možnost je podle ní velice důležitá. Dobrovolníci poskytují canisterapii ve svém volném čase a ten ne vždy odpovídá požadavkům zájemců, také je třeba zohlednit výcvik svého psa. Ne všichni umí všechno. A v neposlední řadě je nezbytné brát ohled i na priority, povahu zvířete, ale i své vlastní kapacity. Například dlouhodobá pravidelná canisterapie v Domově důchodců může být podle paní Šárky vyčerpávající. Dle jejích zkušeností canisterapeutické návštěvy seniorům přinášely především příležitost ke kontaktu, sdílení společenství, rozhovoru. Proto byly vhodnější skupinové terapie, kde se v jednom čase této příležitosti dostalo většímu počtu zájemců, než návštěva jednotlivých pokojů ve stejném časovém úseku. Nicméně pobyt v tomto zařízení byl pro její canisterapeutický tým náročný. Beauty byla po terapii vyčerpaná, tvrdě spala. K fyzické kondici a pohodě zvířete nepřispívaly ani mnohé laskominy, které jí senioři schraňovali po celý týden. Atmosféra zařízení a osudy jeho klientů, byly pro tým psychicky náročné.

Dnes spolu s Beauty poskytuje canisterapii individuálně zdravotně postiženým a pravidelně navštěvují mateřskou školu s integrovanými postiženými dětmi. Děti se z příchodu zvířecího kamaráda radují a jeho přítomnost poskytuje odlehčení i pedagogickému sboru. Jako příklad uvádí dítě s vadou řeči a syndromem ADHD, které se zprvu psa bálo, dnes se na hry s ním těší. I přes vadu řeči dítěte pes poslouchá jeho jednoduché povely. Dítě tak zažívá radost ze svého úspěchu, současně má ze psa respekt a je schopné do určité míry ovládat své agresivní chování. Mateřská škola také umožňuje za příhodného počasí uskutečnit canisterapii mimo uzavřený prostor budovy. V případě, že i pes, ko-terapeut je na pobyt venku zvyklý, je to podle paní Šárky ideální příležitost, jak vyjít z uzavřeného prostoru do otevřeného. Prostoru, který poskytuje více rozmanitých příležitostí pro pohyb, ale i pozorování apod.

Paní Šárka má zkušenost i s edukačním programem pro děti, který sdružení nabízí dětem různých věkových kategorií, i různých školských zařízení. U tohoto programu je třeba zohlednit mimo jiné věk dětí. Obecně je možné říci, že o tento program mají zájem více děti mladšího školního věku.

Sdružení má velmi dobré zkušenosti s canisterapií pro děti v přírodě. Spolu se Zdravotně sociální fakultou Jihočeské univerzity, České Budějovice pořádá každoročně canisterapeutický tábor. Iniciátorem a průkopníkem pořádání těchto táborů je prof. Miloš Velemínský. Tábory jsou určeny současně dětem s různým postižením a dětem zdravým. Odlišností tábora od jiných táborů je především praktikování odborné canisterapie se zaměřením na integrační program a specifické cílové skupiny dětí. Ostatní aktivity jsou obdobné jako na jiných dětských táborech. Jedním z podstatných cílů canisterapeutického tábora je budování pozitivního přístupu a navázání pozitivního vztahu dětí ke zvířatům i přírodě. Děti během tábora nacházejí ve psech kamarády a společníky. Jedinečný pozitivní přínos intenzivně praktikované canisterapie v prostředí volné přírody je zachycen v knize: Eisertová, J., Švestková, R. *Pobytové a volnočasové aktivity se zaměřením na problematiku canisterapie*, na kterou odkázala paní Šárka během rozhovoru. Mezi, v této knize uvedené, obecné cíle canisterapie na táboře patří například stimulace, podpora vlastní aktivity, prožitek pocitu úspěchu, podpora sociability a emocionality, snížení projevů hyperaktivity, rozvoj řečových dovedností. Cíle canisterapie jsou na táboře stanoveny vždy individuálně pro každé dítě, dle jeho možností a schopností se zaměřením na jeho rozvoj. Tyto tábory potvrzují velký význam

psa jako prostředku motivace. Na děti zde působí jak táborový život jako celek (táborový režim, příroda, soužití s novými kamarády mimo rodinu), tak cíleně praktikovaná canisterapie a samotná přítomnost psů.¹³⁷

4.2 Hiporehabilitace z pohledu fyzioterapeuta¹³⁸

O svých zkušenostech s hiporehabilitací velice vstřícně hovořil pan Karel Klewar, vedoucí fyzioterapeut z Centra Arpida. „*Centrum ARPIDA je nestátní nezisková organizace pracující na bázi občanského sdružení a obecně prospěšné společnosti. Poskytuje komplexní koordinovanou péči v duchu uceleného systému rehabilitace (prostředky léčebné, sociální, pedagogické a pracovní) osobám s tělesným (motorickým) a kombinovaným postižením.*“¹³⁹ Toto centrum disponuje vlastními koňmi, hipologem a speciálně vyškolenými fyzioterapeuty. Věnují se především hipoterapii pro děti. Bohužel tato terapie je zde dostupná pouze sezónně (duben - červen a září - listopad). Hipoterapie probíhá denně od pondělí do pátku, vždy po dobu 30 minut na osobu. Tuto terapii z části hradí rodiče dětí. V rámci hipoterapie je příležitost i k využití prvků aktivit s koňmi, ty jsou však více využívány v rámci mateřské a základní školy Centra. Hiporehabilitace nabízená v Centru ARPIDA je primárně zaměřena léčebně. Jako součást fyzioterapie je vždy indikována dětským neurologem. Dítě je během ní pod dohledem fyzioterapeuta i rodiče.

Druhým rokem nabízí Centrum letní intenzivní terapii po dobu dvou týdnů o prázdninách. Výsledky z této intenzivní léčby byly dosud dle pana Karla Klewara velmi pozitivní. Sám upřednostňuje možnost hiporehabilitace ve volné přírodě, například pod alejí stromů. Jsou zde příznivější klimatické podmínky než na nekryté ploše hipodromu. A především rozmanitý prostor nabízí dětem více podnětů, během nichž se snáze odpoutá jejich pozornost a tělo může reagovat na chod zvířete podvědomě, automaticky. Volný prostor také nabízí mnoho příležitostí k pozorování, k rozhovorům, sociálním kontaktům s kolemjdoucími apod. V neposlední řadě je také samotný kuň zkušeností dítěte s autoritou, které je třeba se podřídit.

Do budoucna by rádi v Centru uvítali příležitost vybudovat vlastní krytou jízdárnu, která by umožňovala celoroční provoz za každého počasí. Mimo hiporehabilitaci nabízí Centrum ARPIDA ve spolupráci s externími canisterapeuty z Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafík canisterapii. Venkovní prostor areálu a zahrádka patří již dnes ke zpestření ergoterapie a sociálně terapeutických dílen ARPIDY. V loňském roce, absolvovala jedna ze zaměstnankyň kurz zahradní terapie v Lednici. Rýsuje se tedy příležitost využívat profesionálně další terapii.

4.3 Dvůr Čihovice

Farma Dvůr Čihovice je hospodářstvím soukromého zemědělce, které je „*kulisou a připravovaným nástrojem dalšího sociálního začleňování, které se děje prostřednictvím z. s. Pomoc Týn nad Vltavou a o. p. s. Domov sv. Anežky. Hospodaření se orientuje na rostlinnou i živočišnou výrobu, produkci kravského mléka, obnovu pastevních areálů pro ovce a kozy, chov koní, ve dvou hektarovém Čihovickém rybníku také chov ryb. Farma*

¹³⁷ Srov. EISERTOVÁ, J., ŠVESTKOVÁ, R. *Pobytové a volnočasové aktivity se zaměřením na problematiku canisterapie.*

¹³⁸ Z rozhovoru s panem Karlem Klewarem.

¹³⁹ Centrum Arpida [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.arpida.cz/o-nas>>.

*Dvůr Čihovice spolupracuje při uskutečňování pracovní rehabilitace lidí se zdravotním postižením, je hlavním organizátorem tradičních čihovických dožínků.*¹⁴⁰

Jak již bylo uvedeno, farma je pilotním projektem Ministerstva zemědělství pro zaměstnávání lidí se změněnou pracovní schopností v rámci malých zemědělských farem. Na realizaci tohoto projektu se významnou měrou podílela spolupráce Agrární komory ČR, Ministerstva zemědělství a především francouzské vzájemné pojišťovny MSA. Vedení farmy velice pozitivně hodnotí příležitost k mezinárodní výměně zkušeností a aktivně se zapojuje do politického dění v této zemědělské oblasti.

Pozitivní přínos sociálního zemědělství není pouze na straně znevýhodněných osob, kterým nabízí novou příležitost k uplatnění v běžném, přirozeném prostředí. Farmářům sociální zemědělství nabízí větší diverzifikaci příjmů, ale především přispívá k oživení farmy, k hledání nových příležitostí, cest. Bohatý a pestrý život na farmě pak přispívá k oživení širšího okolí – vesnice, venkova.¹⁴¹ Sociální zemědělství tak může být výstižným příkladem inkluze a deinstitucionalizace v tom pravém slova smyslu, kdy je člověk se specifickými potřebami plnohodnotnou součástí společnosti a ne objektem její péče.¹⁴²

Pro bližší představení činnosti Dvora Čihovice byl požádán o rozhovor pan Jiří Netík sen., předseda a člen rady spolku Pomoc Týn nad Vltavou, z.s. Jak uvedl, činnost nynějšího spolku Pomoc Týn nad Vltavou, z.s. se započala v 90. letech 20. století právě zemědělstvím. V průběhu praxe se ukázalo, že ne vždy získal člověk s postižením kladný vztah k hospodářským zvířatům, který byl pro tuto činnost nezbytný. Jako daleko vhodnější se jevílo zaměstnání například při přípravě krmiva apod. Časem se činnost rozrostla o chráněné dílny v rámci jiných pracovních odvětví. Sociální zemědělství není sociálním podnikáním, protože více než 50 % příjmů pochází ze zemědělství. Nezbytnou podmínkou sociálního zemědělství, ale v podstatě jakékoliv činnosti, kdy jsou zaměstnáváni lidé, je podle pana J. Netíka, že „*všichni se musí podílet na zdravém výrobku, který je konkurenceschopný. Není možné vyrábět na sklad.*“ Může jít o nepatrnou dílčí práci, ale důležitý je její podíl na plnohodnotném výrobku.

Dvůr Čihovice je jedním ze tří středisek spolku Pomoc, z.s. K činnosti tohoto spolku patří práce na osvětě, spolupracuje se Zemědělskou a Ekonomickou fakultou JU, pořádá školení a semináře po celé České republice, mimo jiné mezinárodní kongres 27. dubna 2016. Jeho dalšími projekty, ke kterým čerpá inspiraci u francouzského partnera MSA, jsou např. domovy klidného stáří - KLAS. Jde o domy určené malému počtu seniorů, postavené na venkově. Tyto domy mají stát v centru dění, aby mohli být jejich uživatelé navzdory svým omezením stále účastni společenského dění. Domy jsou určeny pro místní obyvatele, kteří již potřebují pomoc, kterou jim není schopna rodina zajistit, a byli by jinak nuceni opustit svůj domov. Tato zařízení jsou současně provázána s mateřskými a jinými komunitními spolky. Také v sociálním zemědělství je podstatná provázanost, spolupráce s jinými odbornými zařízeními například neziskovými organizacemi, jinými pracovními odvětvími aj. Budují se tak duchovní a sociální centra, kde žijí, pracují a vzdělávají se lidé zdraví spolu s lidmi zdravotně a sociálně znevýhodněnými.¹⁴³

¹⁴⁰ *Portál Sociálního zemědělství* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/prikklady-dobre-praxe/farma-dvur-cihovice.html>>.

¹⁴¹ Viz. VLASÁK, M. Sociální zemědělství v praxi, s. 10-11.

Portál Sociálního zemědělství [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/prikklady-dobre-praxe/farma-dvur-cihovice.html>>.

¹⁴² Srov. VLASÁK, M. Sociální zemědělství v praxi, s. 10-11.

CHÁB, M. *Svět bez ústavů*, s. 28-31.

¹⁴³ Z rozhovoru s panem Jiřím Netíkem.

Exkurz

I když mým cílem bylo ukázat konkrétní příklady využití vztahu člověka k přírodě v jihočeském regionu, protože forma bakalářské práce více neumožňuje, v rámci exkurzu alespoň stručně uvádím i několik jiných příkladů, neboť mohou danou problematiku ilustrovat a mohou posloužit k jejímu dalšímu rozpracování.

Sociální zemědělství se netýká pouze běžných zemědělských farem. O tom, že má širší uplatnění i v rámci České republiky, svědčí například Terapeutická komunita Karlov (TKK), která poskytuje služby - rezidenční léčbu v rámci terapeutické komunity. Ta se věnuje dvěma cílovým skupinám osob závislých na návykových látkách: mladistvým a dospělým ve věku 16 – 25 let a závislým matkám s jejich dětmi. „*Hlavním posláním Terapeutické komunity Karlov je uzdravovat lidi ze závislosti, a to zejména prostřednictvím osobního růstu, přijímáním osobní odpovědnosti a cestou změny životního stylu.*“ Komunita patří k organizaci SANANIM z.ú. Cílem léčebného programu je „*integrace a plnohodnotné zapojení klienta do běžného života, kde základním prostředkem dosažení tohoto cíle je abstinence.*“ Po úspěšném absolvování terapie na Karlově klienti pokračují s léčbou v tzv. doléčovacích centrech v Praze.¹⁴⁴

Karlov je zemědělská usedlost na kraji lesa, takřka odříznutá od civilizace. Součástí pracovní terapie je i chov hospodářských zvířat. Terapeutická práce se zakládá na dobrovolnosti a individuálním, komplexním přístupu, který zahrnuje široké spektrum psychoterapeutických, zdravotnických a sociálních služeb pro uživatele drog, jejich rodinné příslušníky, partnery i širší sociální okolí (škola, zaměstnavatel, probační pracovník atd.)¹⁴⁵

S obdobnou komunitou se můžeme setkat v Mníšku pod Brdy, ve středočeském kraji.¹⁴⁶ Farmu ve Strahovicích v Moravskoslezském kraji provozuje Armáda spásy v Opavě. Farma dává práci a příležitost k uplatnění lidem, kteří díky vysoké nezaměstnanosti přišli o zaměstnání, a v kombinaci s dalšími sociálně společenskými problémy (ztráta zaměstnání, rozpad rodiny, zadluženost) se ocitli téměř na okraj společnosti.¹⁴⁷

Také naše vězeňství má historické zkušenosti s prací vězňů v zemědělství. Praxe ve vězeňství v době první republiky navazovala na zkušenosti z dob Rakouska-Uherska. Cílem výkonu trestu nebyla jen odplata a perzekuce, ale také převýchova a následné zařazení provinilce do společnosti. Například v Řepích byla v 19. století založena ženská trestnice s kapacitou 250 osob. Ústav spravovala Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského spolu s vězeňskou správou, ta konala především vnější ostrahu. Hospodářství s polnostmi a ústavní zahradou sloužilo k zajištění soběstačnosti ústavu, bylo současně místem výkonu trestu a výchovným ústavem.¹⁴⁸

Dokonce ještě několik let po skončení II. světové války existovaly tzv. justiční statky, které navazovaly na prvorepublikovou činnost. Nicméně podnětem k jejich vzniku byla spíše poválečná skutečnost velkého množství Němcům konfiskovaných zemědělských usedlostí, které tvořily převážnou část z 12 vzniklých justičních statků a nedostatek levné

¹⁴⁴ SANANIM [online]. Dostupné na WWW: <[http://www.sananim.cz/terapeuticka-komunita-karlov-\(tkk\).html](http://www.sananim.cz/terapeuticka-komunita-karlov-(tkk).html)>.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Viz *Magdaléna, o.p.s.* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.magdalena-ops.eu/>>.

¹⁴⁷ Viz *Farma Strahovice u Opavy, zařízení Armády spásy* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.armadaspasy.cz/opava/farma-strahovice>>.

¹⁴⁸ Srov. HLADÍK, O. *Justiční statky, vězni a zemědělství*, s 213-216.

Domov sv. Karla Boromejského [online]. Dostupné na WWW:

<<http://www.domovrepy.cz/index.php/odsouzene-zeny/odsouzene-zeny-historie>>.

pracovní síly.¹⁴⁹ Tato samostatná zemědělská pracoviště však nepřežila tlak na sovětizaci vězeňství. Vždyť ještě „na počátku 50. let skýtala poněkud lidštější podmínky v rámci zemědělských prací ve volné přírodě, častokrát navíc jen s omezeným nebo téměř žádným dozorem.“¹⁵⁰

Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského se ke své činnosti po roce 1989 vrátila. V Praze Řepích dnes poskytuje komplexní ošetrovatelskou a sociální péči dlouhodobě nemocným a starým lidem. Klientkám Vězeňské služby umožňuje pracovní příležitosti v zahradě, kuchyni, prádelně, při úklidu na odděleních a po absolvování sanitářského kurzu i v přímé službě u nemocných. „Trochu netradiční, ale osvědčená spolupráce tak rozdílných světů, jako jsou nemocní, odsouzené ženy, civilní personál, farnost a řádové sestry, vytváří v tomto Domově jakousi pestrou paletu životních okolností, orientace a názorů a tím zakládá velký prostor tolerance a služby.“¹⁵¹

¹⁴⁹ Srov. HLADÍK, O. *Justiční statky, vězni a zemědělství*, s 56-60.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 6.

¹⁵¹ *Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.boromejky.cz/24.htm>>.

Srov. také *Domov sv. Karla Boromejského* [online]. Dostupné na WWW: <<http://www.domovrepy.cz/index.php/odsouzene-zeny/projekt-odsouzene-zeny>>.

Závěr

V práci se zrcadlí pozornost společnosti, ale i církve (na prvním místě papeže Františka) věnovaná obavám o budoucnost společnosti a především planety Země jako celku. Antropologické i teologické výpovědi shodně potvrzují bytostnou provázanost člověka s přírodou, která byla narušena zvláště v období 19. a 20. století. Prameny tohoto rozchodu vidí obě strany v nasměrování člověka v bezmeznou důvěru v pokrok vědy a techniky, bez patřičného přijetí zodpovědnosti.¹⁵² Východisko z hrozící ekologické krize vidí papež František na prvním místě v uzdravení základních lidských vztahů.¹⁵³

Pozitivní působení přírody na člověka potvrzuje i teologický pohled vycházející především ze zprávy o stvoření světa, kde jasně odkazuje na prospěch tohoto stvořeného řádu pro člověka. Bůh k člověku skrze přírodu promlouvá, jedná s ním, jejím prostřednictvím mu nabízí pomoc. Při spolupráci na tomto Božím díle, dochází k navazování vztahů ke stvoření a druhým lidem. Spolu s navazováním vztahů člověk vychází ze sebe a může tak tvořit společenství, ke kterému je Bohem povolán.

Jak pojednání o historické proměně způsobu života spojené se změnou postoje a vnímání přírody, tak současné objevování a znovu využívání příznivých účinků přírody, uvedené v této práci je výrazně zaměřeno na situaci v České republice v kontextu evropského vývoje, respektive vývoje euroamerické společnosti. V prvních dvou částech druhé kapitoly se ukazuje, že rozchod člověka s přírodou v období průmyslové revoluce byl spojen s dalšími výraznými změnami. Jinými slovy změna životního stylu se odehrávala současně se změnami hodnot, postojů, vztahů, migrací obyvatelstva, společenským uspořádáním... Příroda jakoby byla zrcadlem lidského srdce. Ostatně obdobně na to poukazuje i papež František. Může však toto zrcadlo, příroda pomoci v sociální práci? O terapeutických účincích přírody vypovídají historické zkušenosti, o kterých pojednává třetí část druhé kapitoly. Nicméně tyto zkušenosti s pozitivními účinky přírody byly využívány spíše intuitivně bez hlubšího systematického zpracování.

Ve druhé polovině 20. století tyto účinky vzbuzují pozornost ve vědeckých kruzích a potvrzují ji mnohé výzkumy. Postupně se systematicky zpracovávají různé příležitosti k využití těchto příznivých účinků přírody, rostlin i zvířat. V rámci této práce byly představeny tři oblasti využívané v sociální práci: zooterapie, zahradní terapie a sociální zemědělství. Ve všech těchto třech oblastech může sociální práce těžit z blahodárného účinku kontaktu s přírodou (se zvířaty, rostlinami, krajinou) na psychiku člověka, který potvrzují mnohé výzkumy i historické zkušenosti. Jak vyplývá z poznatků uvedených ve třetí kapitole, potvrzených rozhovory poslední kapitoly, přítomnost zvířete, ale i rostliny či pobyt v přírodě přirozeně přitahují pozornost člověka a často se stávají významnými motivačními prvky. Pobyt v přírodě stejně jako kontakt se zvířaty má relaxační účinky, přispívá k uvolnění a odbourávání stresu. Péče o zvířata a rostliny je dobře využitelná v ergoterapii, její přidanou hodnotou je přítomnost spolupráce. Člověk spolupracuje s živou, autonomní bytostí, kde úspěch je podmíněn navázáním určitého vztahu, respektu. V rámci sociálního zemědělství jsou využívány do určité míry i další dvě terapie, zahradní terapie a zooterapie. Současně má příroda pro mnohé význam přirozeného prostředí. Doposud byla sociální práce soustředěna více do městských aglomerací, a co především, odehrávala se mezi čtyřmi stěnami.

¹⁵² Srov. FRANIŠEK. *Laudato si': encyklika...*, 3. kapitola.

¹⁵³ Srov. např. tamtéž, 119.

Ačkoliv tato práce jednoznačně potvrzuje vzrůstající zájem o využití přírody v rámci sociální práce. Naznačuje, že současně stále chybí hlubší a systematictější zpracování jednotlivých oblastí, zvláště pak její legislativní ukotvení. Jde o oblast v mnohých směrech nejistou, neprošlapanou. Zvláště u zooterapie a zahradní terapie se zdá, že v některých případech by mohla být indikována mechanicky, bez hlubšího využití potenciálu, který v sobě má – navázání vztahu. Navázání vztahu jednak, ke zvířeti, rostlinám, půdě, ale třeba i jejich využití k propojení různých společností společným tématem, místem apod.

Práce by se tak mohla stát podnětem k hlubšímu zpracování pozitivních účinků přírody, z pohledu lékařského, psychologického, sociálního, estetického apod. Vztah k přírodě je velkým sociologickým tématem, kterého jsem se zde dotkla pouze letmo. Vše naznačuje, že sociologický pohled koreluje s teologickým. Teologické hledisko je zde nastíněno takřka výhradě z pohledu Bible a papeže Františka. V rámci rozsahu této práce již nebyl věnován prostor výpovědím církevních učitelů, teologů. Zajímavým tématem by mohlo být místo přírody v církevní praxi – svátostech, liturgii. K reflexi praxe by mohl prospět výzkum kvalitativního a kvantitativního využívání přírodních prostředků v sociální práci.

Sociální práce má z titulu svého poslání přispívat k setrvání člověka v jeho přirozeném prostředí, řekněme s přirozeným způsobem života. Sociální práce využívající kontaktu člověka s přírodou v sobě tento potenciál zahrnuje. Může nabídnout propojení terapie s uvolněním, naplněním smyslu, dar blízkosti s dalším stvořením, které se může stát mostem k druhým lidem různého postavení, zdraví, stáří a velice pravděpodobně cestou k nalezení sama sebe. Nezbyvá než přát sociální práci, aby se jí tyto příležitosti dařilo odkrývat a využívat, a to nejen v přírodě.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

BIČ, M.; a kol. *Výklady ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 1991. ISBN 80-7017-408-0.

CAP, A. *Výklad na knihu Genézis I. – III. Kapitola*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ v Prešove, 1995. ISBN 80-7097-307-2.

DOSTÁL, P. *Historický vývoj organismů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7290-187-7.

EISERTO VÁ, J., ŠVESTKOVÁ, R. *Pobytové a volnočasové aktivity se zaměřením na problematiku canisterapie*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2011. ISBN 987-80-7394-294-6.

FRANTIŠEK. *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Praha: Paulínky, 2015. ISBN 978-80-7450-187-6.

GIDDENS, A. *Sociologie: Vydání revidované Philipem W. Suttonem*. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1.

HLADÍK, O.; STEINOVÁ, Š. *Justiční statky, vězni a zemědělství*. Národní zemědělské muzeum Praha: Praha, 2102. ISBN 978-80-86874-42-5.

CHÁB, M. *Svět bez ústavů*. Praha: QUIP, 2004. ISBN 80-239-4772-9.

CHOVANEC, T. *Sociální zemědělství*. Ministerstvo zemědělství, 2015. ISBN 987-80-7434-213-4.

CHYTIL, O. Důsledky modernizace pro sociální práci. *Sociální práce = Sociální práce: odborná revue pro sociální práci*, roč. 2007, č. 4 s. 64-70. ISSN 1213-6204.

JANEBOVÁ, R.; MUSIL, L. Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc. *Sociální práce = Sociální práce: odborná revue pro sociální práci*, roč. 2007, č. 1 s. 50-61. ISSN 1213-6204.

KRIST, M. *Hodně potu, občas zlost a starostí přehojnost: Jak historie českého zemědělství vyorávala i západočeské brázdy*. Plzeň: ARTKRIST, 2012. ISBN 978-80-904364-6-6.

LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-212-0.

MAJEROVÁ, V. *Sociologie venkova a zemědělství*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, 2000. ISBN 80-213-0651-3.

MATOUŠEK, O. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK O. Prolegomena k teorii sociální práce. *Fórum sociální práce*, roč. 2011, č. 1, s. 15-22. ISSN 2336-6664.

- MOJŽÍŠOVÁ, A. *Pravda o zooterapii: sborník příspěvků ze dvou celostátních konferencí pořádaných dne 27. 11. 2001 v Hluboké nad Vltavou a dne 18. 12. 2002 v Ústavu sociální péče v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2003. ISBN 80-7040-608-9.
- MUSIL, L. Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce.“ *Sociální práce = Sociálna práca: odborná revue pro sociální práci*, roč. 2008, č. 2 s. 60-77. ISSN 1213-6204.
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
- NERANDŽIČ, Z. *Animoterapie, aneb, Jak nás zvířata léčí: praktický průvodce pro veřejnost, pedagogy i pracovníky zdravotnických zařízení a sociálních ústavů*. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01809-8.
- ODENDAAL, J. *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*. Praha: Brázda, 2007. ISBN 978-80-209-0356-3.
- PAVEL VI. *Octogesima adveniens*. In *Sociální encykliky (1891–1991)* Praha: Zvon, 1996. ISBN 80–7113–154–7.
- SOKOL, J. *Člověk a svět očima Bible: pokus o uvedení do biblické antropologie*. Praha: Ježek, 1993. ISBN 80-901625-1-7.
- ŠTĚTKA, A. *Selská historie aneb zemědělství v Hostivici*. Hostivice: město Hostivice, 2007. ISBN 978-80-254-0098-2.
- VELEMÍNSKÝ, M. *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: DONA s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7322-109-6.
- VLASÁK, M. Sociální zemědělství v praxi. *Journal: časopis Jihočeské univerzity*. 2016, č. 13 s. 10-11. ISSN 2336-2170. Dostupné též na WWW: <<https://www.jcu.cz/o-univerzite/media-a-propagace/univerzitni-casopis/cislo-1-2016>>.
- ŽÁK, V. *Na počátku: Výklad knihy Genesis*. Praha: Evangelická církev metodistická, 1990. ISBN: 80-85013-10-X.
- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Ekumenický překlad. Praha: Česká katolická charita, 1985.
- Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Praha: Karmelitánské nakladatelství: Kostelní Vydří, 2002. ISBN 80-7192-467-9.

Internetové zdroje

Animoterapie aneb terapie za pomoci zvířat [online]. Anitera o.p.s., 2009 [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.animoterapie.cz/index.html>>.

AREA viva, z.s. [online]. Valeč: AREA viva, z.s., 2016 [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.areaviva.cz/>>.

Asistenční psi a canisterapie profesionálně [online]. ELVA HELP o.s., 2015 [cit. 2016-02-20]. Dostupné na WWW: <<http://www.elvahelp.estranky.cz/>>.

Centrum Arpida. [online]. České Budějovice: ARPIDA, centrum pro rehabilitaci osob se zdravotním postižením, z. ú. [cit. 2016-03-03]. Dostupné na WWW: <<http://www.arpida.cz/o-nas>>.

Česká hiporehabilitační společnost [online]. Brno: Česká hiporehabilitační společnost [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<http://hiporehabilitace-cr.com/>>.

Domov sv. Karla Boromejského [online]. Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského [cit. 2016-03-03]. Dostupné na WWW: <<http://www.domovrepy.cz/>>.

EKOŠKOLNÍK [online]. Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.ekoskolnik.cz/vzdelavaci-kurzy-pro-zahradniky?idm=237>>.

Etický kodex sociálních pracovníků [online]. Společnost sociálních pracovníků ČR [cit. 2016-02-25]. Dostupné na WWW: <<http://ssprc.xf.cz/code.html>>.

European Commission [online]. Brusel: European Commission, Poslední aktualizace 30. 11. 2015 [cit. 2016-02-20]. Dostupné na WWW: <<http://ec.europa.eu/>>.

European Society for Animal Assisted Therapy [online]. Vídeň: Veterinärmedizinische Universität Wien [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.esaat.org>>.

Fakultní nemocnice Brno. [online]. Brno: Fakultní nemocnice Brno, 2016 [cit. 2016-02-25]. Dostupné na WWW: <<http://www.fnbrno.cz/zahradni-terapie-nova-forma-pecce-o-pacienty-fakultni-nemocnice-brno/t4099>>.

Farma Strahovice u Opavy, zařízení Armády spásy [online]. Armáda spásy [cit. 2016-03-17] Dostupné na WWW: <<http://www.armadaspasy.cz/opava/farma-strahovice>>.

Garten und Therapie [online]. Hattingen [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <http://www.garten-therapie.de/html/andreas_niepel.html>.

Green Care: Die Plattform für naturgestützte Interaktion und Bildung [online]. Wien: Garten Therapie Werkstatt, © 2015 [cit. 2016-02-27]. Dostupné na WWW: <<http://www.greencare.at>>.

Chaloupky [online]. Okříšky: Chaloupky o.p.s., 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.chaloupky.cz/cs/>>.

International Association of Human - Animal Interaction Organisations [online]. [cit. 2016-02-13]. Dostupné na WWW: <<http://www.iahaio.org>>.

Internationale Gesellschaft Garten Therapie [online]. Grünberg [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.iggt.eu/startseite.html>>.

JABOK - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická [online]. Praha: Jabok - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická [cit. 2016-03-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.jabok.cz>>.

Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského [online]. Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského [cit. 2016-03-03]. Dostupné na WWW: <<http://www.boromejky.cz>>.

Lipka [online]. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání, 2016 [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.lipka.cz/>>.

Magdaléna, o. p. s. [online]. Mníšek pod Brdy: Magdaléna, o. p. s., © 2016 [cit. 2016-03-17]. Dostupné na WWW: <<http://www.magdalena-ops.eu/>>.

Natur im Garten [online]. Tuln: Verein „Natur im Garten“ [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.naturimgarten.at/>>.

Nezávislý chovatelský klub [online]. Mladá Boleslav: Nezávislý chovatelský klub, 2015 [cit. 2016-02-22]. Dostupné na WWW: <<http://www.nchk.estranky.cz/>>.

Opinion of the European Economic and Social Committee on Social farming: green care and social and health policies [online]. Brusel: European Economic and Social Committee, 12. 12. 2012 [cit. 2015-06-22]. Dostupné na WWW: <<http://dm.eesc.europa.eu/eescdocumentsearch/Pages/opinionsresults.aspx?k=NAT%2F539>>.

Pet Partners [online]. Pet Partners [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<https://petpartners.org/about-us/petpartners-story/>>

Pomocné tlapy - Canisterapie [online]. Pomocné tlapy o.p.s. - canisterapie, 2009 – 2016 [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.canisterapie.cz/cz/>>.

Portál Sociálního zemědělství [online]. Čihovice: Pomoc z.s. [cit. 2016-03-02]. Dostupné na WWW: <<http://www.socialni-zemedelstvi.cz/uvod/>>.

SANANIM [online]. Praha: SANANIM z.ú., 2007 [cit. 2016-03-02]. Dostupné na WWW: <[http://www.sananim.cz/terapeuticka-komunita-karlov-\(tkk\).html](http://www.sananim.cz/terapeuticka-komunita-karlov-(tkk).html)>.

Standardy kvality sociální práce [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí: Praha, Poslední aktualizace 26.10.2009 [cit. 2016-03-15]. Dostupné na WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/5963>>.

The American Horticultural Therapy Association [online]. The American Horticultural Therapy Association: King of Prussia, 2016 [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://ahta.org/>>.

Tiere als Therapie [online]. Vídeň: Verein Tiere als Therapie – TAT Veterinärmedizinische Universität Wien, 2015 [cit. 2016-02-25]. Dostupné na WWW: <<http://www.tierealstherapie.at/>>.

United Nations: Informační centrum OSN v Praze [online]. Praha: Informační centrum OSN [cit. 2016-02-29]. Dostupné na WWW: <<http://www.osn.cz/>>.

Vybrané ukazatele zemědělství v České republice [online]. Český statistický úřad [cit. 2016-03-05] Dostupné na WWW: <https://www.czso.cz/documents/10180/36785880/32018115_0901.pdf/e845905d-275b-4dd5-88df-e3b8da414364?version=1.1>.

Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. [online]. Domanín: Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. [cit. 2016-03-03]. Dostupné na WWW: <<http://www.canisterapie.org/>>.

Vyhláška č. 21/2013Sb., o stanovení podmínek při chovu psů a koček [online]. [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-21>>.

Vyhláška č. 602/2006 Sb., kterou se mění vyhláška č. 137/2004 Sb., o hygienických požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných [online]. [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/vyhlaska-ze-dne-18-prosince-2006-ktouhou-se-meni-vyhlaska-c-1372004-sb-o-hygienickych-pozadavcich-na-stravovaci-sluzby-a-o-zasadach-osobni-a-provozni-hygieny-pri-cinnostech-epidemiologicky-zavaznych-15850.html>>.

Vývoj podílu zemědělské a orné půdy v ČR na 1 obyvatele v letech 1936 – 2015 [online]. Český statistický úřad [cit. 2016-03-05]. Dostupné na WWW: <http://www.cuzk.cz/Periodika-a-publikace/Statisticke-udaje/Souhrne-prehledy-pudniho-fondu/Rocenka_pudniho_fondu_2016.aspx>.

Zahradní terapie [online]. Brno [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.zahradaproradost.cz/perma/zahradni-terapie>>.

Zahradní terapie In Vězeňská služba České republiky [online]. Lysá nad Labem: Vězeňská služba České republiky, 2012 [cit. 2016-02-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.vscr.cz/veznice-jirice-76/o-nas-1583/spoluprace-s-nevladnimi-organizacemi-283/zahradni-terapie-11184>>.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění [online]. Portál veřejné správy, Ministerstvo vnitra, © 2015 [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonDownload.jsp?idBiblio=62334&fulltext=z~C3~A1kon~20o~20soci~C3~A1ln~C3~ADch~20slu~C5~BEb~C3~A1ch&rpp=15#local-content>>.

Zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů (veterinární zákon), ve znění pozdějších předpisů [online]. [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-166>>.

Zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání v platném znění [online]. [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/246-1992-sb-na-ochranu-zvirat-proti-tyrani/>>.

Zákon č. 359/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči a o změně některých souvisejících zákonů (veterinární zákon), ve znění pozdějších předpisů [online]. [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-359>>.

Zahradnická fakulta [online]. Lednice: Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně, 2016 [cit. 2016-02-26]. Dostupné na WWW: <<http://zf.mendelu.cz/>>.

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity [online]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, © 2013 – 2016 [cit. 2016-03-12]. Dostupné na WWW: <<http://www.zsf.jcu.cz/cs>>.

Zemědělská fakulta Jihočeské univerzity [online]. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, © 2016 [cit. 2016-03-12]. Dostupné na WWW: <<http://www.zf.jcu.cz/>>.

Rozhovory

Strukturovaný rozhovor ze dne 3. března 2016 s paní Šárkou Vodičkovou, dobrovolnicí Výcvikového canisterapeutického sdružení Hafík z.s. Podklady uloženy v archivu autorky práce.

Strukturovaný rozhovor ze dne 8. března 2016 s panem Karlem Klewarem, vedoucím fyzioterapeutem Centra ARPIDA, z.ú. Podklady uloženy v archivu autorky práce.

Rozhovor ze dne 23. března 2016 s panem Jiřím Netíkem, předsedou a členem rady spolku Pomoc Týn nad Vltavou z.s. Podklady uloženy v archivu autorky práce.

Telefonický rozhovor a emailová korespondence ze dne 7. března 2016 s ředitelkou Domova seniorů Mistra Křišťana Prachatice, paní Hanou Vojtovou. Korespondence uložena v archivu autorky práce.

Použité zkratky

AAA - aktivity za pomoci zvířat

AACR - krizová intervence za pomoci zvířat

AAE - vzdělávání za pomoci zvířat

AAT - terapie za pomoci zvířat

AHTA - American Horticultural Therapy Association

AVK - Aktivity s využitím koní

CNS - Centrální nervový systém

ČR - Česká republika

ESAAT - European Society for Animal Assisted Therapy

EU - Evropská unie

Ex - Exodus: Druhá kniha Mojžišova. In *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*.

Gn - Genesis: První kniha Mojžišova. In *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*.

GS - Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě / Gaudium et spes. In *Dokumenty II. Vatikánského koncilu*.

IAHAIO - International Association of Human - Animal Interaction Organisations

IGGT - Internationale Gesellschaft GartenTherapie

JZD - Jednotné zemědělské družstvo

1 Kr - První kniha královská. In *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*.

M. A. I. E - Multifunctional Agriculture in Europe

MSA - Mutualité Sociale Agricole

Mt - Evangelium podle Matouše. In *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*.

NAT/539 - *Opinion of the European Economic and Social Committee on Social farming: green care and social and health policies.*

OSN - Organizace spojených národů

SDGs - Sustainable Development Goals

TAT - Verein Tiere als Therapie

TKK – Terapeutická komunita Karlov

USA - Spojené státy americké

Zj - Zjevení Janovo. In *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*.

ZSF JU - Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

ABSTRAKT

MALÍKOVÁ, M. *Využití vztahu člověka k přírodě v sociální práci*. České Budějovice 2016. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce A. Kříšťan.

Klíčová slova: green care, zooterapie, zahradní terapie, sociální zemědělství, canisterapie, hiporehabilitace, vztah k přírodě, environmentální výchova

Práce se zabývá vztahem člověka k přírodě z pohledu sociální práce. Teoretická část se věnuje historickému vývoji vztahu člověka k přírodě a teologickému pohledu na tento vztah. Část zabývající se praxí představuje tři oblasti: zooterapii, zahradní terapii a sociální zemědělství. Obsahuje jejich stručný vývoj, popisuje současné dění v těchto oblastech. Odкрývá možnosti využívání interakcí člověka a přírody v rámci sociální práce.

ABSTRACT

The use of human relation to the nature in a social work

Key words: green care, animal-assisted therapy, garden therapy, social horticulture, canistherapy, hiporehabilitation, human–nature relationship

The thesis deals with the human-nature relationship from the point of view of social work. The theoretical part looks into the history of evolution of the human-nature relationship and the theological point of view of this relationship. The practical part introduces three areas: animal-assisted therapy, garden therapy and social agriculture. It explains in brief the evolution of each of the areas and describes their current trends. It reveals opportunities of using human-nature interactions in the social work framework.